Anul al V-lea, N-le 4-5. April-Maiu 1919

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC"

1919

www.dacoromanica.ro

SUMARIUL:

N. Iorga: † Émile Picot.
N. Iorga: Relații culturale greco-romîne.
St. Ciobanu: Orășelele din împrejurimile Bolgradului
Pr. D. Furtună: Insemnări de prin biserici.
N. Iorga și *Iuliu Tuducescu:* CRONICĂ.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, București, Str. Al. Depărățianu, 2.

Administrația: București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reținea, după dorință, anunciul pe copertă.

www.dacoromanica.ro

Anul al V-lea, N-le 4-5 BUCUREȘTI Aprilie-Maiu 1919

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N IORGA CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

† ÉMILE PICOT

În totala noastră încercuire de la Iași și chiar după aceia, în așa de grele legături, mai mult accidentale, dintre România liberată și liberatorul Apus, n'am aflat despre încetarea din viață a unui om pe care, cu toate legăturile lui de familie, ce-i impuneau simpatii față de poporul maghiar, România întregită l-ar fi bucurat, fiindcă nu se poate ca o viață întreagă, să fi cercetat cineva istoria unui popor, să-i fi cunoscut luptele, să-i fi descoperit vechile suferinți, să-i fi atins sfintele speranțe fără ca între acesta și dînsul să se creeze legături de acelea pe care nimic nu le poate rupe.

Acest om, care, astfel, a fost amintit doar într'un colț din ziarul de la Paris al partidului d-lui Tache Ionescu, La Roumanie, *fără ca presa din țară, presa, dușmană a sufletului românesc, de aici, din București, ori biata presă lipsită de informații din Iași, să iea notă despre dispariția lui, trebuie înfățișat însă poporului nostru la cea d'intăiu știre, fie ea și atît de tărzie, veche de aproape jumătate de an, a dispariției sale.*

E Émile Picot.

Întîmplarea l-a pus în legătură cu țara noastră. Secretariatul princiar, apoi regal, care a introdus în intimitățile noastre politice atîția oameni fără credință, fără iubire față de noi, fără înțelegere față de inexorabila necesitate a scopurilor noastre naționale, a fost odată încredințat și unui tînăr Frances, inteligent și harnic, pe care-l puteau interesa, dacă nu și pasiona — căci Picot nu era nici un romantic, nici un sentimental, și anume engouements, *totuși atît de nobile, erau străine de firea lui socotită — elementele vieții noastre în trecut, atît cele politice, cît și cele culturale chiar.*

www.dacoromanica.ro

Émile Picot, era o fire de erudit, dintre aceia cărora de la sine li se alipește — proștii o adaugă și altora, crezînd că astfel și-i fac inferiori printr'o condescendentă recunoaștere — calificația de „benedictini". Avea vocația bibliografului care caută cu neobosită sîrguință ceia ce descopere cu o bucurie fără margeni, care etichetează cu o admirabilă ordine și, care, în sfîrșit, presintă, la vremea sa, cînd crede că întreg cîmpul, până la ultimul spic rătăcit sau ascuns, a fost explorat, cu suprema satisfacție resultatele unei munci de care puțini pot fi capabili.

Astfel, învățînd românește, răpede și bine, atîta cît să nu uite niciodată, și fără necontenitul contact viu, această limbă, sora limbii sale, cetind în original acele cronici care sînt o comoară de cuvinte și de întorsături stilistice, vrednice să fie cunoscute și înviate, el ajunse, până să aibă ideia unei activități științifice închinate Romînilor, la hotărîrea de a începe la Paris lecții privitoare la graiul nostru.

Picot, secretarul domnesc din București, a fost apoi consul la Timișoara, a cumpărat, acolo'n Banat ori și peste Dunăre, cai pentru remonta armatei francese. O bucată de vreme, viața lui avu astfel atingere mai mult cu interese practice, de negoț. Și i s'a părut că pentru Francesi, la cari marea tradiție nobilă a epocei lui Michelet, lui Edgar Quinet, lui Bataillard — ca să nu mai vorbim de epoca lui Vaillant și a directorilor de școală din Iași, cari învățaseră pe un Mihail Kogălniceanu — se încheiase, ar avea un interes, în legătură cu activitatea practică ce ar putea ei să desfășoare în Orient, cunoștința limbii noastre.

Aceasta e originea învățămîntului de românește la Școala limbilor orientale.

Rostul nostru, așa de apropiat de al neamurilor latine din Vestul cu origini romanice, pus alături de graiurile și de jargoanele Orientului semit și turanian, era în adevăr o ciudățenie, pe care, de oare ce altă catedră de românește nu mai era în Franța întreagă și mai ales în acest Paris plin de atîta învățătură în domeniile cele mai neașteptate, *o puteam simți și ca o jignire, o mare jignire nemeritată pentru un popor care*

www.dacoromanica.ro

a căutat totdeauna să cunoască tot ce privește Franța ca pe niște lucruri ce ar face parte din propriul său patrimoniu, din propria sa avere, și a adaus totdeauna la această cunoștință, pe lîngă îndemnurile tradiției și cerințele modei, și o sinceră iubire.

Dar, oricum, se învăța românește la Paris, și cutare elev al lui Picot, care, în loc de a se face consul ori de a căuta speculații în Orient, era bibliotecar la Națională, arăta că lecțiile învățatului profesor puteau deștepta și anumite curiosități distinse în sufletul ascultătorilor, oricît de real ar fi fost făcute.

Dar bibliograful de vocație nu se lăsă înnăbușit de nicio altă preocupație sau îndatorire. Se pare că, explicînd școlarilor săi, ca un adevărat și simplu text de limbă, leatopisețul bătrînului Vornic Ureche, profesorul ajunse la ideia de a-l retipări la Paris, nu după manuscripte, care nu-i stăteau la îndemînă, dar, pentru a fi totuși o notă de raritate, în litere chirilice, oricît ar fi creat aceasta un zid de veche piatră slavonă între limba noastră și publicul frances. A pus în față traducerea francesă, dar, mai ales, a grămădit în note, nu simpla indicație a izvoarelor care luminau și complectau pe cronicar, ci însuși textul lor. Își poate închipui cineva ce mană cerească pentru cercetătorii istorici de la noi, cari n'aveau totdeauna o bună bibliotecă la îndemînă ori cari găsiau mai comod să afle „totul" în cuprinsul unei singure cărți!

Ar fi putut face pentru noi, cu cît știa și cu cît era în stare să mai afle, mult mai mult, dacă am fi făcut parte și din alt cerc decît al curiosității sale bibliografice. Dar autornl studiilor asupra relațiilor dintre Franța și Italia în secolul al XVI-lea, alcătuitorul catalogului științific al bibliotecii Rothschild, n'avea destulă vreme pentru aceasta, și astfel a trebuit să ne mulțămim cu note asupra istoriei literare românești (Nicolae Milescu) ori asupra tiparului nostru, de la vechile cărți slavone de după 1500 la lucrările Rusului Strilbițchi. În vremi și mai nouă îmi oferise — din nenorocire prea tîrziu, — la 1902, o contribuție la Prinosul Sturdza.

www.dacoromanica.ro

Nu știu cît vom fi arătat la moartea lui Émile Picot o recunoștință care e în cele mai frumoase tradiții ale poporului nostru. Sînt sigur că nu s'a luat încă nicio măsură pentru ca să putem avea partea românească din frumoasa lui bibliotecă și notele lui, care trebuie să fie numeroase și importante, asupra vieții noastre naționale.

N'am voit însă ca o comemorare pe deplin cuvenită să lipsească în presa României. Și la dînsa să-mi fie iertat să adaug o dorință: aceia ca după fasa erudiției bibliografice ori a erudiției filologice, care i-a urmat, să revie, în atenția față de noi a marelui popor frances, care a fost aliatul nostru și un așa de puternic sprijin în războiul unității naționale, acea fasă de înțelegătoare și sensibilă prețuire a sufletului nostru întreg, demn de a fi cunoscut, credem, în totalitatea lui originală

(„Neamul Românesc.") **N. Iorga**

Emile Picot și scrierile lui

Cu privire la Émile Picot, dăm, după *La Grande Encyclopédie*, următoarele date, datorite unui vechiu elev, asupra lui:

«Picot (Aug. Émile), erudit frances, născut la Paris la 23 Septembre 1844. Șef de cabinet al Domnitorului Carol al României (Sept. 1866 — Dec. 1867), vice-consul al Franciei în Timișoara (1869-72), însărcinat cu cursul de limba romînă la *École des langues orientales vivantes*, a pubicat: *Les Serbes de Hongrie* Praga (1873-74), care a ridicat vii polemici în Ungaria; *Alexandre le Bon, prince de Moldavie* (Viena, 1822, împreună cu Bengescu), *Chants populaires des Roumains de Serbie* (1889). Bibliograf distins, el a dat: «Les Catalogues de la bibliothèque de James de Rothschild» (1885-7, 2 vol.), și «Cat. du cabinet des livres de Chantilly» (1890); «Bibliographie Cornélienne» (1875); «Pierre Gringoire» (1877); «la Sottie en France» (1878); «Documents pour servir à l'histoire de l'ancien théâtre français» (1878-82), etc.».

Cele mai interesante lucrări ale lui pentru noi, Romînii, nu sînt trecute în această enumerare cu totul sumară a lucrărilor lui, din Enciclopedie, ci ar fi cuprinse tocmai în acel «etc.» de la sfîrșitul articolașului.

De unele dintr'însele s'a ocupat d-l Iorga în articolul său consacrat lui Picot. Le dăm, după Catalogul Academiei Romîne:

La Question des Israélites Roumains au point de vue du droit, Paris, 1868 (trad. din fr. de A. Bujes, Bacău, 1875); *Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spatar Milescu,*

www.dacoromanica.ro

ambasadeur du Tzar Alexis Mihailović en Chine, Paris (există şi o dare de samă de P. Sîrcu, 1 broşură în fr.); *Documents pour servir à l'Étude des dialectes roumains*, Paris; *Les Roumains de la Macédoine*, Paris, 1875; *Leçon d'ouverture du cours de langue et de littérature roumaines à l'École des langues orientales vivantes de Paris*, 1876; *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-ème siècle jusqu'à l'an* 1594, *par Grégoire Urechi*, 1878; *Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthime d'Ivir, Métropolitain de Valachie*, 1886; *Coup d'oeil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains au XVI-ème siècle*, 1895; *Notice bibliographique sur le protopope, Mihaii Strělbickij, graveur et imprimeur à Iassi, à Mogilev de Podolie et à Dubossar*, 1905 (cf. *Mélangies offerts à M. É. Picot, par ses amis et ses élèves*, Paris, 1913 (2 vol.)); împreună cu Hatoulet (J.). *Proverbes béarnais, accompagnés d'un vocabulaire*, Paris-Leipzig, 1862.

R. Caracaş

Relaţii culturale greco-romîne

După cărţile bibliotecii din Ploieşti

Ploieştii au un trecut cultural asupra căruia nu s'a oprit în de ajuns atenţia. El e în legătură cu acele şcoli care, la început supt influenţa grecească ce se întîlneşte pretutindeni până dincolo de începutul veacului al XIX-lea, au primit apoi şi îndreptări din Apus. La Ploieşti a petrecut un timp şi preotul, dascălul, editorul de cărţi, desemnatorul Polizoi Contu, care pomeneşte această şedere în lucrarea sa Ἠθηκαὶ φαντασίαι ἐπὶ τῆς κατὰ Πλοέστιον διατριβῆς αὐτοῦ, înnainte de 1821.

Multele cărţi greceşti, unele dintre dînsele foarte rari, care se găsesc adunate în biblioteca Liceului, din fericire cruţată de distrugere în cursul teribilelor evenimente ce s'au desfăşurat acuma în urmă şi acolo, dovedesc ce mult a fost răspîndită şi înţeleasă această «cultură superioară» a timpului. Din ele scoatem notele, ce vor urmà, asupra relaţiilor dintre civilisaţia elenismului modern şi propria noastră civilisaţie naţională, desvoltîndu-se paralel cu aceia.

A venit un moment însă cînd aceasta, care-şi avea rădăcinile în pămîntul ţerii ca şi în trecutul ei, a învins cu totul. Şi Ploieştii şi-au avut, ca întăiu învăţător românesc, în 1818, la biserica Precistei, pe Naum Rîmniceanu, cronicarul, predicatorul crezului naţional, care deschidea şcoala-i publică cu patru clase, la 22 April din acel an, rămînînd până în 1821[1]. Apoi, în timpul

[1] Iorga, *Ist. literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, II, pp. 343-4. Zilot Romînul îşi avea o vie lîngă Ploieşti; *ibid.*, p. 355.

www.dacoromanica.ro

cînd latinistul ardelean David Almăşeanu făcea şcoală copiilor în Vălenii-de-Munte, ştiam că a stat aici o bucată de vreme pe o catedră de şcoală «secundară» acel Ioan Codru Drăguşeanu, care merită să rămîie vestit în istoria literaturii româneşti prin pătrunzătoarele, spiritualele şi înţeleptele lui scrisori din Apusul pe care de la 1835 înnainte l-a străbătut în atîtea sensuri şi de a cărui viaţă s'a străbătut însuşi aşa de mult.

Biblioteca Liceului mi-a scos înnainte însă pentru întăia oară gramatica lui, lucrată, dar cu un bun simţ şi cu o înţelegere a nevoilor practice, cu o definire a hotarelor pănă la care pot să meargă inovaţiile, care lipseşte în original, după cartea revoluţionară a lui August Treb. Laurian. Opera poartă titlul : *Elementele gramaticei romîne, estrase din Tentamen criticum, cu adausă de regule simple şi diverse anotăciuni pentru usul scolarilor începători* şi a fost publicată la Ploieşti (el scrie «Ploieşti», nu Ploeşti) în 1848, probabil în lunile revoluţiei. E iscălită, cu numele pe care şi-l luase atunci scriitorul nostru : «Ioane Germaniu Codru, profesoru în scoala elementară de Ploieşti».

E o lucrare remarcabilă din multe puncte de vedere. Prefaţa, plină de socoteală cuminte, ar merita să fie reprodusă. E scurtă, dar cuprinzătoare. Exemplele sînt foarte bine alese, cuprind o limbă foarte singură şi au, mai ales, o notă populară care se cerea relevată.

«Ioanne Germaniu Codru», «profesorul» întîmplător, s'a dus pentru a juca un însemnat rol politic în Ardeal, în Făgăraşul său, dar la şcoala ploieşteană a rămas cineva de aici, care avea pentru timpul său cunoştinţi neobişnuite şi era dornic să li dea o cît mai largă întrebuinţare, cineva care se iniţiase însuşi cu o nebiruită stăruinţă de autodidact în noua viaţă de civilisaţie a Apusului, a Franciei mai ales. E vorba de Ioan Gherasim Gorjan, care fusese, în epoca Regulamentului Organic, dascăl la Vălenii-de-Munte, unde avu legături cu consulul engles Blutte, despre a cărui operă privitoare la ţerile noastre a vorbit, revelîndu-ni-se într'unul din calendarele sale, bine cunoscute [1].

Între cărţile de şcoală ale bibliotecii de care ne ocupăm este şi una pe care o aveam mai de mult în biblioteca mea, dar care e cu totul uitată, de şi interesează supt multe raporturi. E vorba de partea a treia din «Cursul de limbă francesă» al lui Antonin Roques, profesorul din Bucureşti care a fost însuşi poet în limba sa pănă ce şi-a luat curajul să înfăţişeze în versuri româneşti, pentru teatru, patima lui Vodă Brîncoveanul.

[1] *Revista istorică*, I, p. 131 şi urm. — Pentru ultimii ani ai lui Drăguşeanu v. I. Urban Iarnik, *Între Romîni*, Sibiiu, 1917, p. 31 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Volumul are un rost deosebit pentru Ploieşti pentru că în el, pe lîngă alte poesii francese, scrise aici la noi, se cuprinde şi aceia pe care lui Gorjan, care se stînsese în acel oraş la capătul unei lungi vieţi de muncă spornică şi modestă, i-o închină un Frances care locuia şi el în Ploeşti, F. Robin. Am crezut că e bine să reproducem o parte din ea, pentru mai buna cunoaştere a mai vechii noastre literaturi, ca şi pentru îmbogăţirea ştiinţelor noastre despre relaţiile franco-romîne :

La Mort de Jean Gorjan, ancien professeur, auteur d'un dictionnaire inédit de la langue roumaine, etc.

. . . . . .

Il meurt, et son secret le suit dans le tombeau.
Dans un hymen fécond il mêlait les langages :
Il laisse leurs foetus épars dans ses ouvrages.
La langue d'Attila, la langue des Romains,
La langue des vieux Grecs, la langue des Germains
D'éclairs inespérés illuminaient ses pages ;
L'Arabe le menait aux attiques rivages.
La France et l'Allemagne auraient à ses tributs
Ouvert l'Académie, ouvert leurs Instituts.
Paisible, il se cachait dans son modeste asile,
Hôte humble de Ploesti, Ploesti, l'humble ville,
Il s'occupait encor de son peuple écolier,
Et lui parlait encor à travers le papier,
Ce digne vétéran descendu de sa chaire
Et n'étant plus leur maître, était toujours leurs père.
Dans son frais hermitage, asile des labeurs,
Il aimait recevoir ses pâles successeurs.
Qui venaient admirer cette sainte vieillesse,
Et cueillir les trésors d'une docte largesse.
Tel un guerrier blanchi voit de jeunes guerriers,
Rangés à ses côtés, écouter ses lauriers.

C'est là qu'il me reçut, ce vieillard vénérable,
Qu'il m'offrit ses conseils, ses jardins et sa table.
Il m'accueillit en frère, en collègue, en égal ;
Au raisin de sa vigne, au mets national
Me convia, me fit, cordial et prodigue,
Goûter ses chasselas, mordre à sa mamaligue.
Sous un berceau plein d'ombre, et sur un siège herbeux.
J'étais libre et content, à mon aise et verbeux.
Je savourais les fruits, le vin et la nature,
J'écoutais les oiseaux, j'admirais la verdure ;
Je me croyais vraiment au banquet de Platon.

www.dacoromanica.ro

Je n'apercevais pas la Mort, monstre glouton,
Qui venait pour saisir ce vieillard par derrière
Et faisait de sa fête une fête dernière.

Elle vint en sournoise, et, sans pousser un cri,
Elle vint le surprendre en son champêtre abri ;
Elle vint l'immoler au milieu de ses livres,
Et sur ses membres froids répandit ses froids givres.
Elle vint, et soudain cette image de Dieu
Ne fut plus qu'un corps vain, sans chaleur et sans feu;
Elle vint m'enlever, de son souffle homicide,
Mon ami, mon Nestor, et mon chef et mon guide !...
Il expire, j'accours, et je ne trouve plus
Qu'une veuve, des pleurs, des regrets superflus.
Il était étendu sur son lit de parade.
Comme pour la dernière et suprême accolade,
Il paraissait vers nous tendre ses bras amis.
Serein et revêtu de ses plus beaux habits,
Ses chères fleurs aux pieds, des fruits d'or sur sa tête,
Il semblait au tombeau marcher comme à sa fête;
Et son noble visage avait la majesté
D'un Élu qui s'avance à la félicité,
Et chacun, à l'aspect de cette face auguste,
Se disait, tout ému : „Voilà la mort du juste !".

Şi acum să venim la cărţile greceşti în legătură cu noi, pe care le-am găsit pentru întâia oară acolo, chiar dacă ele se află şi în Biblioteca Academiei noastre.

Am găsit astfel un *Lexicon graeco-latinum*, din Lyon, 1663, al lui Ioan Scapula, care poartă iscălitura unui Grec din Kozane : Ἐκ τῶν τοῦ Δημητρίου Ἰωάννου ἐκ (?) Κοζάνη. Apoi un *Lexicon latinum et theodiscum* de Born (Lipsca 1780), pe care e scris : «Ex libris Demetrii Ioannis Sacellarij». Să mai notăm în acelaşi domeniu Gramatica greco-turcă (1812) a lui Dimitrie Alexandridi, medicul din Viena care a scris şi o Istorie a Eladei, dar care interesează mai mult prin partea pe care a dat-o mişcării literare de la noi în foaia sa «Telegraful filologic», despre care am vorbit altă dată în «Analele Academiei Romîne» (1916); un exemplar din foarte eleganta ediţie şi traducere în latineşte a Odiseii şi Batrahomiomahiei de acel Ştefan Bergler, din Braşov, care a fost oaspetele şi colaboratorul literar al lui Nicolae Mavrocordat: *Homeri Odyssea, Batrachomyomachia, Hymni et epigrammata, graece et latine, curante St. Berglero, Transsylvano*, Amsterdam 1707. Pe

www.dacoromanica.ro

o ediţie din Cambridge, 1711, a Odiseii iscăleşte la 1743 cineva din Larisa: Καὶ τόδε κτῆμα Γεωργίου τοῦ Λαρισσαίου, Γεωργίου, 1742.

Înnainte de a da însemnările româneşti pe unele cărţi greceşti şi listele de prenumeranţi care cuprind atîtea lămuriri asupra personalităţilor şi chiar aşezămintelor timpului, iată care sînt înseşi operele care chiamă luarea aminte asupra lor.

N'am văzut aiurea cărticica «Florilegiul» de extrase din Scriptură, traduse din nemţeşte în aplă, pentru folosul şcolarilor de catehism, de către Polihronie Dimitriu Tracul, student în medicină, şi tipărită cu cheltuiala lui Rizo Dormusi din Tyrnabos (în Tesalia), la tipografia lui Sommer, în 1775 (Ἱερὸν ἀπάνθισμα περιέχον τέσσαρας καὶ ἑκατὸν ἱστορίας τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, μεταφρασθὲν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν κοινοτέραν τῶν νῦν Ἑλλήνων διάλεκτον πρὸς ῥάδιον προεισαγωγὴν τῶν παιδῶν εἰς τὰ θεῖα ὑπὸ Πολυχρονίου Δημητρίου τοῦ Θρᾴκος, τοῦ περὶ τὰ τῆς ἰατρικῆς μαθήματα σπουδάζοντος. ἐκδοθὲν διὰ δαπάνης τοῦ τιμιοτάτου ἐν πραγματευταῖς κυρίου Ῥίζου Δορμούση, τοῦ ἐκ Τυρνάβου, ἐν Λειψίᾳ τῆς Σαξονίας, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Σόμμερ, ἔτει 1775).

Cărticica e însemnată pentru noi prin aceia că dă chipul lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica, dedicîndu-i-se lui, ca Domn al Moldovei, lucrarea. *El e acela care a servit de model chipului pus în medalion — acesta e păstrat, deci, întreg — după care s'a luat figura cunoscută a Voevodului*, care împodobeşte volumul VIII din colecţia Hurmuzaki. În această reproducere portretul e întors spre stînga, şi s'au introdus şi unele, foarte mici, modificări, ca în ceia ce priveşte surguciul.

Şi, fiindcă e vorba de studenţi greci de la noi în Apus, găsim aici şi tesa latină a unui Filiti, Epirot, avînd legături cu ţara,— tesă presintată la Halle, cîteva decenii mai tîrziu, în 1808: *De decremento altero hominum aetatis periodo seu de marasmo senili in specie.* Acest «Constantinus Anastasiades Philites, Epirota», era şi membru al societăţii de mineralogie din Iena şi al societăţii de ştiinţe din Halle («societ. mineral. jenensis et societ. natur. cur. halensis sodalis»).

Rolul, la Viena: de librari, de tipografi, de răspînditori de cărţi apusene la noi al Macedonenilor fraţi Marcu Puliu, Puiu, e cunoscut. Acum în urmă am văzut o ediţie din Phrantzes, poate

www.dacoromanica.ro

după manuscript, ieşită de supt teascurile lor. Adăugim acuma frumoasa tipăritură, din 1798, cu un portret din 1797, a unei cărţi a lui Cosma Bălan, preotul şi dascălul din Ianina (Κωσμὰ ἱερέως Μπαλάνου, ἱερέως Βασιλοπούλου). Tipografia e a Macedonenilor — παρὰ Μαρκ. Πούλιου *(observaţi accentul)* —, iar cheltuiala a fraţilor Zosimà.

Se ştie de filologii greci că vestitele cugetări ale lui La Rochefoucauld au fost traduse în limba lor încă de la 1804, în oficiul de asemenea traduceri, care era, la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi la începutul celui al XIX-lea, în Viena. Nu se observase că această traducere e făcută de tînărul boier muntean Ştefan Hagi Moscu şi cuprinde o închinare către tatăl său, Marele-Vistier Ioan (Γνώμαι καὶ σκέψεις ἠθικαὶ τοῦ κυρίου Φραγκίσκου δουκὸς de la Rochefoucauld, ἐκ τῆς γαλλικῆς ὑπὸ Στεφάνου Ἰωάννου Χ. Μόσχου μεταφρασθεῖσαι, Viena, 1804).

Culegerea de poesii a lui Alexandru Ioan Mavrocordat, publicată în exilul lui din Moscova, la 1810: Βόσπορος ἐν Βορυσθένει, «Bosforul la Boristene», pe care o am şi în biblioteca mea, cu aceiaşi legătură de piele, a ediţiei deci, se află şi aici, cu însemnarea, nu fără interes: «Eu Căpăruşi Alecu, al jupăn Iancu Cofetaru». În mînile feciorului de cofetar căzuse lucrarea de sigur din biblioteca unui mare boier căruia i-o trimesese însuşi fostul Domn.

Cunoaştem traducerea din italieneşte a piesei lui Metastasio, *Ahilefs la Schiros*, de Iordachi Slătineanu, Marele-Păharnic. Scrisă la 1797 şi tipărită la Sibiiu, fără arătare de an, ea a fost făcută după «grecie». Ştiam însă că acest Slătineanu putea redacta la 1805 o petiţie către Agenţia austriacă în italieneşte, iscălind «Giorgio Slatignano Loget[1]», şi că avea legături cu un Italian din Bucureşti, Ferrarini [1]. Avem acum dovadă că *şi traducerea grecească o făcuse tot el.*

Anume la Iena se tipăria în 1817 o versiune grecească din *Demetrio* al aceluiaşi poet italian [2]. Cartea e dedicată Vornicului

[1] *Ist. literaturii rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 434. Cf. Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania, studi e ricerche*, Bucureşti 1916, p. 259 şi urm.

[2] Δρᾶμα Μεταστασίου, ἐπιγραφόμενον Δημήτριος, μεταγραφθὲν καὶ ᾠδὴ εἰς τὴν καθομιλουμένην ἑλληνικὴν διάλεκτον μετά τινων ἄλλων ποιημάτων, ἐν Ἰέννῃ τῆς Ἀουστρίας, 1817.

www.dacoromanica.ro

Iordachi Slătineanu, ca unuia care «cunoaşte firea dramei» [1]. Şi se spune lămurit, de necunoscutul editor, care nu e tălmăcitorul: «*am găsit prilej fără ştiinţa ta ca să iau copie din traducerea ta*, ca s'o păstrez, precum Macedoneanul pe Homer în luptele strălucite ale gloriei sale»:

Ἐγὼ καιρὸν διώρισα χωρὶς τὴν εἴδησίν σου
Νὰ πάρω ἓν ἀντίγραφον ἀπ' τὴν μετάφρασίν σου,
Γιὰ νὰ τὸ ἔχω φυλαχτόν, καθὼς ὁ Μακεδόνας
Τὸν Ὅμηρον εἰς τοὺς λαμπροὺς τῆς δόξης του ἀγῶνας.

Nume ce par aromâneşti apar în două lucrări: «Rudimentele filosofiei etice» a lui Neofit Vâmva [2] şi mai ales altă carte de morală, după Marmontel [3], de I. Baila [4], publicată la Moscova, în 1812.

Dar, mai ales, în ce priveşte opera literară grecească a Romînilor din Balcani, e interesantă Gramatica francesă — în relaţie şi cu legăturile Macedonenilor în Franţa — a lui Mihail P. P. Ştefan Partzula[5], din Clisura, apărută, cu cheltuiala lui Vodă Carageà, la Viena, în 1814. Vom da la urmă lista, extrem de bogată, a prenumeranţilor.

Rolul în Eterie al doctorului Hristarì, al aceluiaşi Carageà şi al urmaşului său, Alexandru Vodă Suţu, e cunoscut, ca şi ostenelile sale de traducător (a dat un *Brutus* după Voltaire, un opuscul moral [6]). Una din opere, aceasta din urmă [7], se află între cărţile greceşti de la Ploieşti.

Semnalăm şi aceia că o culegere de mărturii critice privitoare la istoria Atenei, apărută pe la 1830 [8], e dedicată, în acelaşi timp, lui Ioan Capodistria, preşedintele Greciei înviate, şi unui Mitropolit Ignatie, «preşedintele Eteriei Philomusilor» [9], care e Vlădica de Arta pus de Ruşii ocupaţiei de la 1806 la 1812 ca Mitropolit la

1 Τοῦ δράματος τὴν φύσιν.

2 Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς ὑπὸ Νεοφύτου Βάμβα, Veneţia 1818.

3 Ἠθικὰ διηγήματα.

4 Μπαΐλα.

5 Παρτζοῦλλα.

6 *Ist. lit. rom*, II, pp. 47, 50.

7 Στοιχειώδες σύγγραμμα περὶ ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας (Viena, 1816): doctorul iscăleşte M. Χρηστάρῃ.

8 Ἀττικὰ ἢ ἐκλογαὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν καὶ ῥητόρων τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν συντείνουσαι.

9 Προστάτου τῆς Ἑταιρείας τῶν φιλομούσων.

www.dacoromanica.ro

Bucureşti, pentru ca apoi să se aşeze alături de Vodă Carageà, la Pisa, în aşteptarea vremurilor.

În sfîrşit cînd, la 1832, se făcu la München o slujbă în biserica grecească pentru regele Eladei Othon, discursul festiv al lui Anastase Gheorghiade Leukios a fost publicat de Constantin baronul Belu [1], în Viena, la 1833 [2].

Ştiam că Eliad, unit cu fraţii Cristidi, a întemeiat şi o tipografie grecească la Bucureşti, în care a dat şi o traducere în patru volume, foarte elegante, a lui *Gil Blas* de Lesage. Iată şi alte lucrări apărute în acelaşi νεοσύστατον τυπογραφεῖον (afară de cutare Acaftist):

La 1828 apare acolo o Συνοπτικὴ γενικὴ ἱστορία, din germana lui G. G. Bredow, de Ioan Skarlatoş, fără a se pomeni proprietarii tipografiei. Dimitrie Villiu (Βιλλίου) din Chios publică la Eliad — fără tovarăşi — în 1834, un Lucian.

O Istorie a Grecilor moderni, de la 1453 pănă în ultimele timpuri, din limba francesă, cu adausuri de Anastase Gheorghe Constandà [3], apare la Eliad şi la fraţii Hristidi în 1838.

În sfîrşit să menţionăm informaţiile privitoare la Atanase Hristopulo, poetul, care sînt cuprinse în anul 1864 din Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον, despre care ne-am ocupat în memoriul despre căpitanul Iordachi.

Se arată că el a învăţat la marele dascăl Lambru Fotiadi şi că s'a învrednicit de simpatia deosebită a acestuia. Alexandru-Vodă Moruzi, preţuindu-i învăţătura, îl ieà ca pedagog pentru copiii lui, şi astfel el întovărăşeşte pe acest bun Fanariot şi la Constantinopol, ajungînd chiar prietenul lui. Cu dînsul merge şi în Moldova. Cînd rosturile domneşti ale acestui d'intăiu patron se isprăvesc, el trece apoi în Ţara-Romănească, pe lîngă Vodă Carageà. Aici el ar fi fost alcătuitorul cunoscutei condici de legi, spune autorul articolului, Tri. Bastas [4]. La 1832 se duce în Gre-

[1] Κωνστ. Μμαρώνου τὸν Μπέλιου.

[2] Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ κατὰ Μόναχον τῆς Βαυαρίας τῶν παροίκων Ἑλλήνων ἐκκλησίᾳ τῇ 6/18 Νοεμ. 1832.

[3] Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῶν νέων Ἑλλήνων, ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

[4] Ἐν τῇ Βλαχίᾳ ἔκαμε τότε τὸν πολιτικὸν κώδηκα μὲ τὸν ὁποῖον μέχρι σήμερον δικάζονται.

www.dacoromanica.ro

cia, dar, de frica bolii molipsitoare, revine în părțile noastre. Moare la 1847 [1].

II.

Venim acum la însemnări.

Cea mai veche pare a fi iscălitura lui Hrisant ieromonahul [1] pe o *Synopsis* de cronograf tipărită la Veneția (foaia de titlu e ruptă; pare o ediție din veacul al XVII-lea). N'ar fi imposibil să fie mîna lui Hrisant Notara, vestitul Patriarh ierosolimitan și supraveghetor al vieții religioase și culturale grecești la noi.

Pe ο Σταχυολογία τεχνολογικὴ a lui Visarion Macrì (Veneția, 1780) cetim: Ștefan Rudeanul.

Pe Λόγοι τῶν ἀττικῶν ῥητόρων de Neofit Duca (Viena 1812) se cetește această cugetare: «Pizma veche aduce osîndă nouă».

Pe Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς a lui Vamva (Veneția 1847): «O dohtoriie de friguri: 4 dram. chină, 4 nucșoară, 4 scorțișoară, 4 cuișoară, 2 sare de Englitera (acestu-i pentru om mare, iar pentru copii, pe jumătate). Învățătură cum au a să face: pisîndu-le, să le puie într'un pahar cu miere albă curată, să le facă un fel de magiun și, în zioa care este să-l prinză, să ei căte o linguriță de dulceață la fieșce ceas: 829, Oct. v. 25.»

Dar de mai mare folos sînt listele prenumeranților decît aceste iscălituri răzlețe, care se adaugă la acelea pe care le-am dat în memorii anterioare.

La Gramatica lui Partzulla Aromînul găsim ce urmează:

București: Vodă, beizadeaua Costachi Carageà, Mitropolitul, episcopii Nectarie de Rîmnic, Costandie de Mira, arhiereii Neofit de Mira, Lavrintie de Hrisopole, *Charles Ledoux, consul de France*, boierii Costandin Filipescu, Gheorghe Arghiropol Banul (ginerele lui Carageà), Marii-Vornici Bărbuceanu Văcărescu, Mihail Manu, *Gheorghe Slătineanu* (traducătorul lui Metastasio), Alexandru Filipescu, Marele-Postelnic Dimitrie Manu, *Marele-Cămăraș Alexandru Mavrocordat* (șeful de mai tărziu al guvernului grecesc), Marele-Vornic Dimitrie Racoviță și Marele-Logofăt Mihai Racoviță,

[1] O ediție a operelor lui a ieșit, Λυρικὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχ. Καμινάρη κυρίου Ἀθανασίου Χρηστοπούλου, la Smirna, în 1835.

[2] Χρυσάνθου ἱερομονάχου.

www.dacoromanica.ro

Atanase Hristopulo (poetul), Scarlat Grădişteanu, Hatmanii Nicolae Golescu şi Grigore Rali, *Agá Constantin Golescu* («Dinu din Goleşti»), Aga C. Rasti, Constantin Mihalescu, Căminarii Mihai Cornescu, Gheorghe Rastî, Constantin Filipescu, Ştefan Bălăceanu, Comişii Constantin Arghiropol, *Nicolae Suţu* (statisticianul şi autorul Memoriilor), Gheorghe Văcărescu, Constantin Herescu. Apoi Ştefan Moshu, Constantin Bălăceanu. Iancu Slătineanu, Stolnicii Constantin Cornescu, Alexandru Vilarà, Grigore Grădişteanu, Grigore Filipescu, Iancu Mavrodoglu, Păharnicii Dimitrie Slătineanu, Scarlat Cerchez, Constantin Creţulescu, Scarlat Stoienescu, Ioan, Serdarii Constantin Olănescu, Hristodul din Castoria, Anastase Takas din Macedonia, Gheorghe Creţulescu, Medelnicerii Tudor Rădulescu, Spiridon, Ioan Stoienescu, Hristodor Lapadi, Slugerii *Dimitrie Topliceanu* (tipograful), Constantin Tragudianos (un actor?), Petrachi Dimitriu, Nicolae Chiţescu, Iordachi Bedulescu, Gheorghe Porumbaru, Gheorghe Calistrat, Alecu Mincu, Ioan Rahtivan, Nicolae Trăsnea, Costachi Colţachi, *Ioan Marcu, secretarul consulatului engles,* Pitarii Ioan şi Bănică Rădulescu, Vistierii Eftimie, Pavel Petrescu, Anastase Carambula, treti-logofeţii Petrachi, Stanciu, Toma Mocănescul, Ştefan Basarab, Şătrarul Constantin Calistrat, Constantin Cernovodeanu, vătaful Pantazi din Rodos, Teodor Filip din Mitilene, Ioan Meniskos (Mănescu?), Clucerul Constantin Ioannu, Constantin al lui Ioan Cornescu, Constantin Maxim, Constantin Arcuda, Mihalachi Mărăşescu, Nicolae Mărăşescu, Constantin Ioan Logofătul, Mihai Clofescu, Mihai Stavrachi al polcovnicului, *Ilie polcovnicul (tatăl lui Eliad?),* Ioan Dimitzezos, Teodor Varzanos, Dincă Hagi Ioan, Constantin Racuţu, Ilie Racuţu, Constantin Darvari, Gomanos, Cuca, Constantin Fleva.

Iată acum profesorii de la gimnasiul din Bucureşti (τῶν ἐν τῷ ἡγεμονικῷ γυμνασίῳ διδασκάλων): Vardallah, F. G. de Laurençon, Chiriac Μήτζουρα Πίνδιος (un *Miţura, Aromîn din Pind),* Vasile Nicolau din Rusciuc.

Elevii lor sînt (vezi o altă listă, pe 1812-3, în *Revista istorică,* IV, 4-10, pp. 111-2): Ioan Papadopol, Constantin Ioannu din Creta, Dimitrie Pavlu Şătrar, Marcu lui Ioan Vidale din Tino, preotul Gherasim, Constantin Laţa din Cozane *(Macedonean),* Dimitrie Farà din Smirna, *Dimitrie Budişteanu, Daniil Toma* Πίνδιος *(Aromîn),* Marcu Sava din Rusciuc, Atanase H. Gheorghiu din

www.dacoromanica.ro

Arvanitohori şi nepot τοῦ ἁγίου Λουφσοῦ, Lambru al lui Hristu Chrysochoes din Ianina, Teodor Chiriachidi din Rusciuc, Ioan Iosif din Smirna, Ioan Popov, Nicolae Gheorghiu din Ianina, Parascheva Hagi Ioannu din Siştov, *Dimitrie Greceanu*, *Ioan Suţu*, *Mihai Lăcusteanu*, *Alexandru Popescu*, *Zaharia Ardeleanul* (Ἀρδελιών), *grămăticii Teodosie şi Toma Tituplis*.

O listă mult mai săracă decît cea de la aceiaşi şcoală din 1813. E de relevat presenţa celor veniţi de pe malul drept al Dunării (la acea dată erau numai doi). Aromînii se află şi atunci: Gheorghe Ioannu Moscopolitanul; un Cărpenişan e după nume Grec.

Vine apoi, din nou, lista «dascălilor ce se afla la şcolile boiereşti[1]»: Hristodul Ioannu, Gheorghe Anastasiadi din Zagora, Manuil Vlahidi, Hierophilios, Gheorghe din Filipopol, Ioan Economul, Ştefan Popovici (Πώπωβιτς), Constantin Teodoru din Adrianopol, Hristu din Arvanitohori, Constantin Hestiotes din Tricala, Ioan Chinopsi, ὁ ἐκ Δακίας, *Ioan Peponas din Clisura* (Aromîn), *Grigore Ardeleanul* (Ἀρδελιών), Filip Moscu din Salonic, Dimitrie Canusi din Epir, Ioan Teodosiu Pop, Ioan Veledopulos din Styphne.

Într'o carte din care am un exemplar stricat şi pe care o vom aduce înnainte şi pe urmă, în lucrarea lui Constantin Caraiani, Θησαυρὸς Γραμματικῆς (Buda 1797), mai găsim asemenea liste de profesori şi elevi, şi anume ca profesori pe Lambru Fotiadi din Ianina, pe Constantin Ioannu, pe Gheorghe din Ampelakia, iar ca şcolari: pe preoţii Spiridon din Corfù şi Ioan, pe Manuil Sarìs din Tenedos, pe Chiriac Pappa Ioannu din Castoria, pe Fotie şi Nicolae Anastasiadi din Ianina, pe Dimitrie Gheorghiadi, pe Paraschevà Papazoglu, pe Ioan Pappa Stoica, pe *Dimitrie Ghica* (ὁ ἐν εὐγενέσιν ἐλλόγιμος), pe *Constantin Grădişteanu*, pe *Alexandru Filipescu*, pe *Gheorghe şi Costachi Creţuleştii*, pe Grigore Gheorgachi din Filipopol, pe *Alexandru Comăneanu* (Κομανιανὸς), pe Ioan Cîrlova (Καρλόβας), pe Ştefan Stoian din Arvanitochorion, pe Grigore Cialicoglu din Salonic, pe Hristodul Dimitriu din Ianina, pe *Serghie Andreu din Meţovo*, pe Antim ierodiaconul, pe Ioan Ioannu, pe Anastase Coridaleu, pe Manuil Ioan Furca (Φούρκας), pe *Manuil Voicu* (dascălul Voicu din vremea lui Lazăr,

1 Τῶν εἰς τὰ ἀρχοντικὰ εὑρισκομένων ἐλλογίμων διδασκάλων.

www.dacoromanica.ro

din a cărui bibliotecă am o traducere grecească după Molière), pe Costachi Maxim, pe Ioan Constantin Vameşul şi pe Toma Nuşa (Νούσια).

La gramatica francesă subscriu şi negustorii Gheorghe Sachelarie, Mihail Bălăceanu, Gheorghe Gazoti, Ioan Almalei, Andrei Eliad, Apostol Papazoglu din Salonic, *Giustimanu, Constantin Arcèschou, Frederic des Clémar, A. F. Schinel* (aceste patru nume cu litere latine), Ioan Răducanu, Teodor Ioan din Siştov, Nicolae Hristu din Arvanitochori, Constantin Dimopulo, ὁ ἐκ Δακίας, Nicolae Teodosiu, Trandafir Stavri, Pandele Vasiliu din Salonic, Constantin Pigas, *Constantin Duma Braşoveanul*, Constantin Duca din vechea Pogoniană (Πογωνῆς), Mihai Stereopulo, *Gheorghe Pop Mihail din Şatista*, Ioan Elefteriu Callipot, Constantin Teodor Ţincu, Dimitrie Multacov, *Dimitrie Basaraba*, Leontie Caftangioglu, din Pelopones, Zamfir Dimitrie Sicu, Ioan Marchidi, *Nannis Hristodulo din Suli, Mărgărit Daniilidi*, Nicolae Gheorghiu Papadopol, Luca al lui Panaiotu Peru Χρυσαΐτης, Teodor Atanasie Poricioglu din Filipopol, Constantin Voichiadi Cotriutzios (*Voicu Cotruţ*), Mihalachi Constantin Malà, Gheorghe Vasiliu, Panaiot Hristu Economu, Ioan Hristu din Siştov, Constantin Grigoriu din Arvanitohori, Atanasie Papadopol, Themasi Polizoi din Aryrokastron, *Alexandru Mihail* ὁ ἐκ Βλαχίας, *Dimitrie Hristaridi de acolo*, Dimitrie Papazoglu, Nicola H. Panaiot din Constantinopol, Gheorghe Ruca din Rapsane, Constantin Kalamenios, Dimitrie Vasiliu din Argyrokastro, Costachi psaltul, Vistierul Ioan Moshu, Constantin Grigoriu din Arvanitohori, Anton Pop din Arvanitohori, Atanasie Gheorghiu din Siştov.

Numai din *Craiova* mai subscriu, pe lîngă episcopul Galaction Caimacamul Nicolae Scanavi Postelnic, Grigore Teohari, Dimitrie Temistoclid Χαραλαμπαΐος, *Gheorghe fiul logofătului Bibescu* (viitorul *Domn*), dascălul Triandafil din Pelopones, Manuil din Lesbos, ceauşul vameş Constantin Constantin.

Într'o lucrare a medicului Mihail Perdicari[1], prenumeranţii sînt, între alţii, aceştia:

La *Viena*: Aromînii C. Τσετσηπαίς din Castoria, C. M. Duca din *Şatista*, Nicolae D. H. Mihail, tot de acolo, şi geograful, istoricul, filologul *Dimitrie Filipide*.

[1] Προδιοίκησις εἰς τὸν Ἑρμῆλον ἢ Δημοκριθηράκλειτον (1817).

www.dacoromanica.ro

La Bucureşti: Dionisie, fost episcop de Lydorikion, beizadeà Grigore Ghica, boierii Grigore Brîncoveanu, Gheorghe Arghiropol din Constantinopol, Postelnicul Constantin Vlahuţi din Ianina, Iacovachi Rizu, Grigore Filipescu, Dimitrie Racoviţă, Marele-Vornic Petru Retoridi, Marele-Logofăt Gheorghe (Iordachi) Filipescu, cu fiii: Constantin şi Manolachi, Logofătul Mihai Racoviţă, cu fiul Alecu, Postelnicul Dimitrie Manu, cu fiii: Gheorghe şi Mihail, Atanase Hristopulo Logofăt, din Castoria, Aga Nicolae Filipescu, Păharnicul Constantin Filaliti, Căminarul Constantin Manu, Ioan Manu, *Barbu Ştirbeiu* (viitorul Domn), Serdarul Constantin Saigiu din Zagora, Polihronie C. P. Zagoreanul, Postelnicul Nicolae «Gornianos», Medelnicerul Atanasie P. Ghinos din Zagora, vătaful Constantin Buris din Salona, Alexandru Mavrocordat. Apoi medicii şi dascălii, arhimandritul Sfîntului Gheorghe Gavriil, cel din Văcăreşti, Gheorghe, egumenul de la Antim, cel de la Comana, Ignatie de Plătăreşti, Rali arhiiatrul, Serafim Βρετὸν, *doctorul Mihai Hristarì*, *doctorul Constantin Caracaş din Kozane*, *Constantin Fleva din Nevesca* (Ναουσαῖος), Constantin Filiti din Epir, Ioan Rasti, psaltul Rizu Ῥεστεπάνου din Ianina, Gheorghe Ghenadie Anastasiu şi Hristodul Klunaris din Zagora, I. Macrì din Amplaca, *N. S. Picolos* (autor de broşuri), D. N. Fotilas din Tesalia, Ştefan Ioan Popovici, Ioan Anastasiu din Zagora, Dimitrie Stavrinos din Cipru, Constantin Mundaniotul, Constantin Cordelas din Ampelakia, Zaharia Constantin din Neopatre, Ioan Chinopsi, Iosif din Epidamn. Şi negustorii: Gheorghe Sachelarie, Ioan Gheorghe Nicolopulo din Smirna şi Stamati Nicolopulo, Ştefanachi Mesinezis din Constantinopol, Chiriac Domantos, Constantin Zapaniotis, Lambru Resu din Zagora, Dimitrie Caraianopol, de acolo, Atanasie Ştefan Rusis din Tîrnova Larisei, Gheorghe Triandafil din Zytsa, Velisarie Ciachiroglu din Zagora, Teodor Atanasiu, Ioan Hristodul Ναουσαῖος, Ilie Nicolaidi din Salona, Duca Constantinu din Ianina, Constantin Manaris de acolo, Gavril Hagioglu, Andrei H. Eustratie din Tsaritsana, Ioan Veneti din Ianina, Adam Duca de acolo, Teodor Ioannu din Siştov, Dimitrie Ştefan Canusi din Epir, Dimitrie Alecu Ruset, Pashal Savopulo, Donat Koloros din Ianina.

La Constantinopol: Chiriac Vitali, Aromînul *Sterie Poţu* (Πότσος) şi aceşti doi din Meţovo: Chiriac Stamu şi Pavel Stameron, Dimitrie Μπαρατσάνης ἐκ Μηλεᾶς, Nicolae Τσίμας, Gheorghe Pleşu,

www.dacoromanica.ro

(Πλέσσος), Constantin Zotos Paharnicul, Dimitrie Πατσάνος, beizadeà. Costachi.

O serie de Aromîni urmează. La Beroe: dascălul Anghelachi din Nevesca (Ναουσσαῖος), la Nevesca însăşi: dascălul Constantin Varlantas, Dimitrie Dregatà şi Anton Πλιαμπλίουμερ, Teodor Gheorghiu, Anastase Antoniu, Constantin Diamanti, Dionisie H. Pop Minà, Zamfir Filipi, Zamfir Gheorghiu; la Seres: Chiriac Ştefan Ζαπέκος din Meţovo; la Ianina, Constantin Balamidi şi Ioan Bozula (Μπόζουλα); la Coriţa episcopul Ioasaf, ierodiaconul Teofil, arhimandritul şi dascăl Iosif; la Tsaritsana: Naum ἰατροῦ din Voscopole; la Pesta, Dimitrie Liotta al preotului Eftimie din Şatista, Dimitrie Coce (Κότζη), Nicolae din Şatista, ca şi Teodor Hristodulo, Anastase Zareli; Hristodul Στοΐλου e din Nevesca (ἐκ Ναούσσης).

În sfîrşit pe un *Epistolariu* din 1836 (cu foaia de titlu ruptă), din *Bucureşti:*

Alexandru Ghica, Partenie Brătianu (Μπρατιάνος ἐκ Δυπαλίτσας), Pitarul Constantin Boerescu, Clucerul Costachi Poienaru.

La *Galaţi:* Constantin Curusi (Κουρούσης) din Meţovo. La *Ismail:* Dimitrie Ioan din Chios, Constantin Andreadis, Mihai Phokianos, Teodosie Cheladinò, N. M. Phokianu, Dimitrie Γόμβου, Anton Celebidachi, Teodor Chiriachidi, Gh. A. Mişu (Μήσσου), Constantin Cuiungioglu, Gheorghe Sideri, Antonio Milanobich, Dimitrie Caravasile, Ioan Zygopulo, Panaiot Nalbantoglu, Atanase Mişu (Μήσσου), Gheorghe Goneropulo, Gheorghe Κρασσᾶς, La *Acherman:* Petru Mutafoglu, Constantin Temelidi, Constantin N. Codîs, Panaiot Mutafoglu, Ioan Diamantidi, Panaiot Papadimitropulo, Ioan Stepanorites.

La *Seres:* Sima Symotas din Clisura.

În *eparhia Vellà* şi *Pogoniana:* din Coniţa: Ioan Surla (Σούρλας) din Προισόγιανι, Notis protopopul din Στράτζιαι, Hagi Vasile ἀπὸ Μόλιστα (Moloviştе), Dinu Exarhu din Furca (ἀπὸ Φοῦρκα), Μίλος Stavru din Coniţa, Panaiot Zisu Ţefla (Τζέφλα) de acolo, Papa Noti din Βλάχους τῆς Πογονιανῆς, Hristu Νάτση νερτιλη τῆς Πογονιανῆς, Costa din Τσαραπλανὰ τῆς Πογονιανῆς, Iani grămăticul din Φραστανὰ τῆς Πογονιανῆς, Vasile din Βήσανι τ. Π., Costa Philios de la Ţaraplana, Hristu Ţavara (Τσαβάρα) din Oslaniţa Pogonianei, Μόνοβας din aceiaşi, Constantin Anastasiu din Mazarachi (ἐκ Μαζαρακίου) [1].

[1] În Θησαυρὸς Γραμματικῆς al lui Constantin Caraiani, închinat lui Alexandru

www.dacoromanica.ro

In sfîrşit în *Gramatica Logică* a lui Pitzipios (Odesa 1834), se văd în Odesa chiar Hatmanul Teodor Balş, Anastase Μπούμπα [1], Gherasim Cupa (Κούπας).

La Ismail: comandantul Tucicof, Paul Psychari, Iacob M. Pitzipios, Luca P. Mavrogordatos, C. Cochino, Spiridon Mykonas, Giovanni M. Nicolae Coridalis, Atanase Mişu, C. Cuiumgioglu, Atanase Dimitriu, Atanase Fotinò, Spiridon Stasinopol, Anton Celepidachi, Chiriac Chirgusi (Κυργούσης), Mih. Fochianos, Gheorghe Sideris, Nicolae Eliade, Teodose Cheladinos, Ioan Chirgusi, Lazăr Hagioglu, Melanovitz, P. I. Toltzinov, Panait Navartoglu, Gheorghe Triandafil, Stamatelo Καγκάσης, Ioan Zigopulo, Hristu Nicolaidi, Atanase Fasu, P. Vaniotis, C. Panteleon, I. P. Sipois, Anton Cuvaropulo, Ioan Dimitraşcu, Gheorghe Papadopol din Corfù, Ioan Cardamilitachi, Constantin Hristovici, Ioan Chioselis, C. H. Metaxà, Vlasie Christodulo Spartali, Balasis Lepturgos, Andrei Luverdos, Gherasim Vergotis, V. Stasinopulo, Constantin Μούσρας Petru Nicolaidi Vardalah, Gheorghe Κρασᾶς. Petru Panaiotu H. Dimitriu din Trapezunt, Anton Hagioglu, Teodor Chiriachidi, Dimitrie Caravasile, ofiţerul S. I. Mylonàs, preotul D. I. Mîndru (Μόντρου), M. Cortazi, I. Mylenàs, preotul D. I. Mîndru (Μόντρου), M. Cortazi, Gheorghe Πουλάκης, medicul carantinei Morozof, medicul Kraus, Nicolae Catacuzino.

Moscova: Atanase Μπούμπας. *Reni*: dascălul Petru Bărbat (Βαρβάτης) şi fiul lui, Gheorghe, Petru medicul, Atanase Ξόδουλος, Gheorghe Buiuclì, Petru H. Várnalis, Hristodor Muţopulo (Μουτζόπουλος), Simion Dimitriu, Grigore Alexiadi, Ilie Antoniu, Grigore Dimitrie Miţu (Μίτζού), Dimitrie N. Comnenos, Ioan Dropulo Ioan C. Davidoglu, Ioan Galanis, Cara-Athanasios, Ioan Mitachis, Hagi Evangheli Paschopulos, Anastase Panaiotu, Dimitrie Ianacopulo, Ştefan Κελεφᾶς.

Galaţi: Teodor Chiparisi, Ioan Levidi, Ioan Bastachis, Dimitrie Divanis, Gheorghe N. Caragiani, Ioan Panaiodoru, Simion Aprilovici, Constantin Nikoklis.

Moruzi, Buda, 1797, 2. vol. (cu o foarte frumoasă planşă de Polizoi, cu un şcolar ce pare a fi un fiu al lui Moruzi) se întîlnesc între prenumeranţi Parisis Argyru din Şatista, Polihron din Milie, boier muntean, Triandafil Hagi Steriu din Meţovo, Triandafil Paţu. Hristodul Constantin Δασκάλας din Şatista, Hristu Daru (Ντάρου) şi Pavel Chisa (Κύσσα) din Tokaj, etc.

[1] Un Ştefan Μπούμπα face a se traduce în aplà Σχολαστικὴ Γεωγραφία (Viena 1808).

www.dacoromanica.ro

O ultimă observație. Între aceste cărți date de noi Grecilor găsim singura lucrare pe care ni-au dat-o în românește Sașii: «Preatenul seu voitoriul de bine al pruncilor și al tinerimii românești, o carte de cetire foarte folositoare, care pre sama școalelor și a norodului romanesc din nemție spre romanie au tradus-o I. Mecheși, paroh evanghelicesc de la Ruscioriu» (Sibiiu, Hochmeister 1837). Prefața se încheie așa: «S'au scris la Ruscioriu lângă Sibiu, în zilele lui Avgust 1887, de izvoditoriul».

Și o reflecție. Bogata producție literară grecească de până la 1830 arată și largul cerc de cetitori din tot Orientul și participarea la însăși opera de traducere și producere a scrierilor din Apus a tuturor elementelor răsăritene. *Elenismul era pentru ele o formă culturală.*

Creațiunea Eladei moderne a făcut din el o formă politică și, îndată, extensiunea lui a încetat. *El s'a definit, dar s'a împuținat.*

N. IORGA.

Orășelele din împrejurimile Bolgradului

La patru chilometri Nord de orașul Bolgrad, lîngă stația de drum de fer Traian-Val, se găsește micul sat Tabac. Acest sat, populat de coloniști bulgari, astăzi nu se deosebește întru nimic de celelalte colonii bulgare, și între acestea satul Tabac apare ca una din cele mai vechi așezări din Sudul Basarabiei. El este așezat pe țermul stîng al rîului Ialpuh, la vărsarea acestuia în lacul cu același nume. Aproape lipsit de apă, ca majoritatea rîurilor din stepa Bugeacului, în timpul verii, Ialpuhul se revarsă, acoperind cu apă albia destul de largă aci (până la $1\,^1/_2$ chilometri). Dimitrie Cantemir, Domnul Moldovei, în lucrarea sa „*Descriptio Moldaviae*", scrisă în preajma anului 1716 [1], deși omite Ialpuhul din numărul rîurilor de stepă ale Basarabiei sudice, spune că, „dintre toate rîurile care curg în Basarabia [2], numai Ialpuhul curge neîntrerupt [3].

[1] „Operele principelui Dimitrie Cantemir", tom. II, *Descrierea Moldovei*, București, 1875, p. VIII.
[2] Prin Basarabia, Cantemir înțelege partea sudică a Basarabiei.
[3] *O. c.*, p. 8.

www.dacoromanica.ro

Spre partea de Apus și Răsărit, către albia Ialpuhului, se întinde stepa, alcătuind în unele locuri văi și înnălțîndu-se de-asupra albiei cu 40-60 metri. Rîul se așterne, încolăcindu-se ca un șarpe, în preajma povîrnișului ostic al stepei. Dar odinioară acest rîu avea alt pat, trecînd aproape prin însuși mijlocul albiei. Despre aceasta stau mărturie rămășițile bine păstrate ale marelui pod de piatră, pe jumătate dărîmat la pămînt.

Construcțiunea acestui pod, cunoscut de locuitorii din împrejurimi supt numele de „evreiesc“ [1], probabil, se raportă la un trecut îndepărtat, ceia ce reiese, mai întîiu, din faptul că nu s'a păstrat nicio urmă a vechii albii a Ialpuhului în preajma lui, și, al doilea, podul cel nou, de piatră, așa numit Canazirschi (după numele întemeietorului), care unește țermurile actuale ale Ialpuhului, a fost construit după cum stă mărturie inscripția de pe el, în anul 1832 [2]. Această împrejurare ne silește să presupunem că aici a fost, încă din vremuri vechi, un oarecare drum, poate vre-o cale însemnată.

În preajma satului însuși, în partea de Nord, trece cunoscutul *Valul-lui-Traian*, tăind aproape perpendicular albia Ialpuhului. Rămășițele acestei vechi construcții se păstrează bine, chiar și prin albia Ialpuhului, care în timpul primăverii se acopere cu apă; chiar de departe se zărește linia dreaptă a acestui val: munca de veacuri a elementului apei n'a putut distruge această creațiune măreață a mînilor omenești. Mai departe, la Apus de ruinele vechilor carantine rusești, pe vechea graniță ruso-romînă (pănă la 1877), valul se ridică grandios, șanțul lui ajunge 10-12 metri lărgime, ridicătura valului aproape aceiași lărgime, înnălțimea ridicîndu-se peste teren, ajungînd în

[1] După tradiție, în preajma acestui pod a fost ucis un negustor evreu, după care podul și-a primit numele.

[2] De acest pod este legată o interesantă legendă, răspîndită în Peninsula Balcanică și Ucraina, despre zidirea femeii. Cînd se construia podul, lucrul resultat din cursul zilei noaptea era surpat de valurile rîului. Lucrătorii hotărîră să zidească o femeie, și după aceia lucrul mergea bine, și podul a fost terminat. Pănă astăzi, după cum spun oamenii din partea locului, în timp de furtună, se aud gemetele femeii. Asemenea legende se găsesc în *Sud Ucrainschi*, tom. II, Vilno, 1857. pp. 119-21; B. D. Grincenco, *Etnograficeschie materiali*, V, pp. 131-3; Cernigov, 1895; N. Păsculescu, *Literatura populară românească*, București, 1910, pp. 188-92.

www.dacoromanica.ro

unele locuri până la înnălțimea unui om. Prin creasta valului, pe aici trece un șanț puțin adînc, de lărgimea unui pas de om, cu grămezi de ruine, poate rămășițele temeiurilor zidului de piatră, care a putut trece pe alcătuirea lui. Străbătînd aproape un chilometru pe Valul lui Traian spre Răsărit de ruinele carantinelor menționate mai sus, te poți izbi de mari neregulate gîtlejuri ale ridicăturii lui, care aproape se învecinează cu valul în partea lui nordică: șanțul aici este mult mai adînc, ridicătura lui mai înnaltă. Judecînd după întreg, aceste resturi sînt ale unor construcții, care, lămurit, au fost legate cu valul: poate vre un punct întărit ale lui. În orice cas, nu se poate spune că aici a fost vre-un orășel sau vre-o așezare mai mult sau mai puțin întinsă de oare ce aceste ridicături ocupă relativ o mică suprafață.

Ne mai făcînd nicio presupunere, să ne întoarcem la Tabac. Acest mic sat a fost odinioară o cetate turcească. În timpul răpirii Basarabiei de Ruși (1812), acest sat își pierduse de mult, după cum se pare, însemnătatea lui de cetate; cel puțin nicăieri nu găsim mențiune despre aceasta. Dar el, vădit, a fost unul din cele mai populate puncte ale Basarabiei sudice. Acest lucru îl arată împrejurarea că emigranții bulgari, după părăsirea Tabacului de către Turci, și-au ales acest sat ca centrul lor de căpetenie. Ei au hotărît să-i schimbe numele în orașul Bolgrad. Prin înnaltul decret din 29 Decembre 1819, cererea lor a fost satisfăcută, deși Bulgarii găsiră mult mai potrivit pentru ei să zidească un nou oraș la patru chilometri la Sud de Tabac, pe pitorescul țerm stîng al lacului Ialpuh, cărui oraș îi dădură numele solicitat de ei pentru satul Tabac. Ce fel de combinațiuni au găsit Bulgarii ca să și clădească un nou oraș, ni este necunoscut, dar se știe că la început au fost construite clădirile publice: în parte casa în care acum se găsește Primăria.

Pe la începutul veacului al XVIII-lea, Tabacul era unul din cele mai mari orașe ale Basarabiei sudice.

Dimitrie Cantemir, în lucrarea mai sus arătată, vorbește despre el în modul următor: „Nu departe de gura Ialpuhului se găsesc urmele unui mare oraș vechiu, care,

www.dacoromanica.ro

în genere, era numit *Tint*. Ștefan-cel-Mare l-a ridicat din ruine, dar, în urmă, Turcii l-au dat la pămînt în așa chip că în present abia se poate arăta locul unde a fost. Din ruinele lui s'a ridicat un alt oraș, în fața celui vechiu, care și acum înflorește și se numește Tabac, în preajma Mării-Negre (sic!), poate unde a fost vechiul Aepolium [1]".

În harta vechii Moldove, anexată la lucrarea lui Cantemir, Tabacul este însemnat, ca cetate, în rînd cu Chilia și Ismail. Prin urmare, cetatea Tabacul a fost întemeiată, dacă se ține în considerare vremea stăpînirii în Moldova a lui Ștefan-cel-Mare (1457-1504), la sfîrșitul veacului al XV-lea și începutul celui de al XVI-lea. Se pare că, afară de aceasta, acest oraș făcea mare comerț. Cunoscutul istoric romîn N. Iorga, în lucrarea sa „Chilia și Cetatea-Albă", pune Tabacul în rînd cu Ismailul, Chilia, Cetatea-Albă și celelalte însemnate tîrguri ale Basarabiei sudice, și este de părere că, afară de Turci, au trăit în el Armeni și Evrei [2].

Același învățat stabilește că drumul comercial spre Constantinopol și Peninsula Balcanică trecea prin apropierea orașului românesc Isaccea, așezat pe țermul drept al Dunării, adecă drumul trecea printre lacurile Cahul, de o parte, și Cugurluiu și Ialpuh, de altă parte [3]. Prin urmare cei ce ar fi călătorit din vechea Cetate-Albă și din Tighinea sau, în general, din Bugeac către cunoscutul vad dunărean [4], drumul li-ar fi trecut prin fața Valului lui Traian de jos, în preajma acelui loc unde acesta taie rîul Ialpuh, adecă prin Tabac.

Prin urmare vechiul oraș Tabac era așezat pe calea comercială de uscat către Constantinopol și Peninsula Balcanică, și după poziția lui geografică trebuie să fi fost un tîrg central mai mult sau mai puțin însemnat. Prin aceasta

---

[1] *O. c.*, p. 20.

[2] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe*, București, 1900, p. 264.

[3] N. Iorga, *o. c.*, p. 264.

[4] Este însuși acel vad, prin care după tradiție și-a făcut drumul în Sciția Dariu al lui Histaspe. Prin același vad necontenit au trecut armate turcești, tătărești și căzăcești. Prin acest vad au trecut Dunărea, în anii 1828, 1878 și 1916, Rușii; N Iorga, *o c.*, pp. 70, 72, 157, 175, 183, 185, 217, 231. 247, 251, 301, 330; C. Stamati, *Despre Bassarabia și cetățile ei vechi* (rusește), în „Analele Societății din Odesa", II, p. 810; A. P. C., *Împăratul Nicolae I-iu în Basarabia* (rusește), în „Arhiva Rusească", 1911, No. 4, pp. 638-45.

www.dacoromanica.ro

din urmă se găsește explicația și în ruinele vechiului pod de piatră peste Ialpuh, despre care am vorbit mai sus. Peste acest pod, caravane de negustori, scoborînd de la Cetatea-Albă și Tighinea, din Transnistriana, treceau pe țermul drept al lacului Ialpuh și mergeau către vadul dunărean din preajma Isaccei. Orașul Tabac, găsindu-se pe parcursul unei treceri de la Dunăre, servia ca punct natural de oprire a caravanelor.

Totuși situația actuală a satului Tabac, chiar prin lipsa orișicăror urme de vechi construcțiuni, ne silește să gîndim că vechiul oraș se găsia în alt loc.

Faptul că Dimitrie Cantemir, după cum am văzut mai sus, crede că Tabacul se găsia pe țermul Mării Negre, nu spune încă nimic față de actuala situație a științelor geografice. El putu ușor cădea în eroare; după părerea lui și Ialpuhul se varsă în Marea Neagră. Posibil că Dimitrie Cantemir socotește lacul Ialpuh ca golf al Mării Negre. Ca temeiu la conjecturile noastre mai sus făcute, orașul Tabac trebuie să se găsească tocmai la vărsarea rîului Ialpuh în lac, care pe vremurile acelea putea să fie navigabil. Examinarea împrejmuirilor satului Tabac ne-a dus la ideia că vechiul Tabac se găsia ceva mai la Sud de actuala așezare a satului; el începea aproape de margenea sudică a satului, în preajma unei văi adînci (rîpe) și se îndrepta în direcțiunea Bolgradului de astăzi, ieșind către ridicătura netedă, unde acum se găsesc așa-numitele „cariere de piatră". Dacă privim cu atenție în partea locului, ușor observăm că, începînd din valea care sfîrșește satul Tabac, în lungul drumului care duce la Bolgrad, relieful pămîntului (solului), care de departe pare neegal, este împrăștiat cu grămezi mărunte. Pe alocuri se ridică însemnate coline, une ori în șiruri de o potrivă și luînd direcția în apropierea țermului, cu o lungime până la un chilometru. Acesta e, fără îndoială, locul așezării vechiului Tabac. Lărgimea acestui orășel pe alocuri ajunge până la o jumătate de chilometru. Deci vechiul oraș Tabac a fost o colonie destul de însemnată pentru vremurile vechi. Afară de grămezi, resturi de tencuială, în colțul de Sud-Est al orășelului, unde, după cum am arătat mai sus, se

www.dacoromanica.ro

găsește „cariera de piatră", se pot observa mari ridicături, care în genere ocupă o suprafață de cinci până la șase hectare. Această suprafață prin situația ei domină întreaga localitate, și, după cum ni se pare, acestea sînt ridicăturile unei întărituri poate, ale unei fortărețe. În orice cas, aceste ridicături n'au putut fi formate pentru extragerea pietrei, cu atît mai mult, cu cît spre Nord de ele se îndreaptă două șanțuri aproape paralele între ele: unul la distanța de aproximativ patruzeci de metri de la ridicătură, celălalt la o sută: acest lucru ni dă posibilitatea să presupunem că accesul în cetate era păzit de aceste șanțuri exterioare.

Noi credem că soarta vechiului oraș Tabac a fost aceiași ca și soarta acelui oraș din care s'a format: din ruinele lui s'a alcătuit actualul sat Tabac, și apoi Bolgradul.

*

Cu mult mai interesant pentru arheologie este alt orășel, așezat pe țermul drept al Ialpuhului, în fața stației de cale ferată Traian-Val. Acest orășel, lămurit, constituie însești ruinele vechiului oraș Tintu, despre care vorbește Cantemir și care chiar este însemnat în harta din scrierea sa. Încă în al doilea volum al „Analelor societății de istorie și antichități", în articolul „Despre Basarabia și vechile ei cetăți", C. Stamati menționează limpede, de o potrivă cu Cantemir, acest orășel: „Dela Ismail", se cetește aici, „urmînd drumul de uscat către Bolgradul actual, la gura rîului Ialpuh, care se varsă în limanul *(sic)* Ialpuh (poate vechiul Aepolium schimbat de Tatari în Ialpuh), au fost încă rămășițe ale unei vechi cetăți, numită de Romîni „Tint", și cred, de asemenea, că era cunoscută la Romani sau Daci supt numele de „Tanata". Această cetate, clădită chiar pe însuși Valul-lui-Traian, a fost restaurată de către Romani și din nou dărîmată de către popoarele barbare. Apoi principele Moldovei Ștefan-cel-Mare a zidit-o din nou, dar Turcii au dărîmat-o și din materialul ei au constituit altă întăritură, numită de către ei Tabac, unde este astăzi Bolgradul. Cantemir pune Tabacul lîngă Dunăre *(sic)*; dar el era lîngă capătul gol-

www.dacoromanica.ro

fului (limanului) Ialpuh, la douăzeci de verste de Dunăre [1]."

Despre aceste ruine găsim de asemenea cîteva date, neexacte, în capitolele din scrierea cunoscutului arheolog al Basarabiei N. I. Halipa, *„Date fundamentale istorice despre Basarabia"*, unde spune că, „întorcîndu-ne de la Ismail pe șoseaua mare (?) spre Bolgrad la gura rîului Ialpuh, care se varsă în lacul cu același nume, întîlnim urmele — acum treizeci-patruzeci de ani încă foarte visibil —, ale unei mari cetăți, pe care țeranii romîni o numesc *Tinta*, și care este poate însăși vechea *Tanata*, construită de Romani și restaurată de Ștefan-cel-Mare, dar mai tărziu dărîmată de Turci, cari din materialul cetății marelui Voevod romîn au construit cetatea Tabac, aproape de actualul Bolgrad. Cantemir însă scrie că cetatea Tabac a fost pe malul Dunării [1]."

În sfîrșit în micul capitol al lui Iacob Eberhardt în vremea din urmă se găsește o notiță vagă despre orășelul „care se află mai sus de orașul Bolgrad [2].

Notăm mai întăiu mica neexactitate admisă de C. Stamati și I. N. Halippa:

Cantemir, după cum am văzut prin expunerea conținutului din *„Descriptio Moldaviae"*, crede că Tabacul se găsește „lîngă Marea Neagră", și nu pe țermul Dunării. Apoi urmele vechiului Tint se găsesc, nu între Ismail și Bolgrad, dar mai la Nord de acesta din urmă.

Cuvîntul *Tint* sau *Tintul*, totuși, nu s'a păstrat de către orășelul despre care vorbim. El se întîlnește ca însemnare geografică, dar aplicat altei localități; adecă la 20 de chilometri Nord-Est de orașul Bolgrad, în preajma satului Găvănos, se găsește o mică proprietate a lui Atanasiu, care poartă denumirea de *Tintul*. După cum ni s'a spus, în acea localitate nu se găsește nicio urmă de veche colonie. Rămîne de presupus că Tintul despre care vorbește Cantemir se găsește în preajma localității care poartă și astăzi denumirea Tintul, sau el avea în vedere orășelul

[1] I. Halippa, *Osnovnia istoriceschiia danniia vă Bessarabii*, în „Lucrările Comisiei arhivale ale guberniei Basarabiei", II, p. 15.

[2] *Pamiatnichi starini i arh. nahodchi vă Bessarabii*, 1912, p. 33.

www.dacoromanica.ro

care se găsește în preajma Bolgradului. Ținînd samă de conservatismul nomenclaturii geografice, s'ar părea că suntem siliți să inclinăm spre prima presupunere, dar după scrierea lui Cantemir, care arată cu exactitate situația vechiului oraș (pe Ialpuh, în fața Tabacului), fără îndoială, s'a avut în vedere orășelul din preajma Bolgradului. La această părere ne silește să inclinăm încă și acea împrejurare că Tintul din preajma Găvănosului se găsește de la Tabac, după cum am văzut, la o distanță de douăzeci de chilometri, și, prin urmare, este cu totul greu de presupus că din această cetate să se fi alcătuit orașul turcesc Tabac, — fiind prea mare depărtare a unui oraș de celălalt

Poate că în preajma actualei cetăți, cunoscută sub numele de Tintul, să fi fost în adevăr urmele vre-unui oraș cu aceiași denumire, și Cantemir să fi amestecat ruinele din preajma Bolgradului cu acel oraș. Altă explicare nu putem găsi.

Să trecem, totuși, la descrierea rămășițelor acestei vechi colonii.

Valul-lui-Traian, cum am arătat mai sus, merge pe valea Ialpuhului, de la stația cu același nume spre Apus, și se ridică mai departe pe povîrnișul unui podiș nu prea înnalt de stepă, ca apoi să se prelungească spre larga întindere a stepei. Cu cît acest val se înnalță mai sus, cu atît devine mai măreț. Aproape de mijlocul povîrnișului, creasta valului devine mai largă și mai înnaltă, și șanțul mai adînc. În acest loc, chiar pe val a fost o oarecare întăritură, care era o mare construcție, după cum stau mărturie abundentele grămezi și pietre. De aici se începe orășelul, care se îndreaptă spre Nord pe o distanță pănă la un metru și jumătate; și din partea de Miazăzi a valului se văd mari coline în forme de sfere, dar sînt separate unele de altele, avînd un caracter sporadic, întîmplător. De asemenea la Miazănoapte, diferite forme de ridicături umplu tot povîrnișul, începîndu-se aproape din valea Ialpuhului și ridicîndu-se pănă la creasta podișului, pe o distanță aproximativ de trei șferturi de chilometru. Partea de jos a povîrnișului este cultivată în present, și numai alcătuirea solului vorbește de vechiul oraș. Partea

www.dacoromanica.ro

de sus a povîrnișului, din causa neregularității reliefului și abundenței grămezilor de pietre mărunte și mari, probabil că n'a fost niciodată cultivată.

Ridicăturile încep chiar din preajma valului, mai întîiu separate una de alta, apoi mai mult sau mai puțin constituind mase compacte. În mijlocul orășelului, aceste ridicături sînt alcătuite într'o grămadă mare și, în genere, avînd mai mult sau mai puțin forma unui gîtlej rotund. Aceasta este, probabil, partea centrală a fostului oraș, poate cetatea. În întinderea acestei părți centrale a orașului, judecînd numai după suprafața lui, e greu să stabilim planul lui, e greu de judecat unde era așezată cutare sau cutare construcție. Pe alocuri se găsesc chiar resturi de tencuială. Ori se văd grămezi mici de pietre: locuitorii de aici continuă lucrul, început încă de Turci, și ieau pentru folosința lor pietrele, aceste urme ale unei mari construcții din trecut. Fără nicio îndoială, acest oraș sau cetate a fost legat de o parte cu Valul-lui-Traian de jos, de alta, cu marele drum comercial care ducea la vadul dunărean.

Dacă Dimitrie Cantemir, încă la începutul veacului al XVIII-lea, spune că din oraș n'au mai rămas decît ruine, „astfel că e greu să se arăte locul unde a fost" și dacă timpul și mîna omenească până astăzi n'au putut șterge urmele acestei măreție construcții, ni putem închipui ce dimensiuni avea acest oraș. Ceva mai sus de orășel, la treizeci de pași de val, de spre Miazănoapte, se ridică o movilă destul de mare, de formă rotundă, care domină peste tot Ținutul încunjurător. Poate că și această movilă să aibă legătură cu orașul.

Ce oraș să fi fost acesta? Să fi fost vechiul Tanata, despre care pomenește în cartea a V-a Procopiu, puindu-l în numărul celor cinci orașe vechi clădite de Iustinian, pe țermul stîng al Dunării, ca pază împotriva năvălirilor barbare [1]? Noi nu ne însărcinăm cu judecarea acestui lucru. Vechi monede romane, care se găsesc din bielșug în împrej-

[1] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii a Romano-Moldovlahilor*, București 1901, pp 155, 322.

www.dacoromanica.ro

muirile Bolgradului [1], ne silesc să presupunem că aici a fost un oarecare oraș roman. O examinare mai amănunțită a localității, săpături în domeniul orășelului și al Valului-lui-Traian ar da posibilitatea să fixăm la ce epocă culturală se raportă colonia, ce fel de popoare au trăit în ea, și cercetarea valului în alte locuri, în deosebi acolo unde se învecinează cu orășelul, urmele de întăriri și movilele ar pune sfîrșit diferitelor păreri despre originea valului lui Traian, acest măreț monument al vechii culturi, și ar deslega în sfîrșit această problemă istorică, interesantă din toate punctele de vedere.

ȘT. CIOBANU

Însemnări de prin biserici

Pe un Peuticostariu, la biserica din Buda-Mică (Dorohoiu):

«Să s[ă] știe de când s'au schimbat zioa tărgului aice, la Cernăuț; pără acum au fost Dumineca, iar de acmù s'au rănduit să fie zioa tărgului Joe, și era staroste la Cernăuț dum[nea]lui Paharnicul Imbou[2] și dum[nea]lui starostele Ilie Herescu, și era' tălhari la uliță pin codri, și făc[è] multă ucidere. Și am scris eu, Damian Holban[3]; 1772, Avgust 17.

Și mai departe:

.... «Iar de la leat 1774 s'au pus zioa tărgului să fie Vineri, din porunca ghinărarului nemțesc Splinbron[4], fiind Paharnicul Imbou Staroste.»

(Com. păr. A. Dubău.)

Pe o Liturghie, idem:

«Arătare pentru aducere aminte... La anul 1818, Iulie 29, s'au sfințit sfânta biserică de la Buda-de-gios, ce au făcut-o cu toată cheltuiala și osteneala sa dum[nea]lui Vistierul Dămian Holban.

[1] Am putut strînge o mică colecție de monede vechi romane, găsite în împrejurimile Bolgradului, dintre care cea mai veche se rapoartă la vremea Împăratului Domițian.

[2] Imbault de Manthay. — *N. I.*

[3] Vistierul Damian Holban e fiul lui Constantin și nepotul lui Teodor Holban. Pe piatra de la mormînt (la biserica din Buda-Mică) e numit „biv Vel Ban". Soția sa, Ileana.

[4] Splény, baron. — *N. I.*

www.dacoromanica.ro

La sfințire au fost Preosfinția Sa Irinopoleos chirio chir Enochentie și șesă iconomi, adică: iconomu[l] Ilie de la Botășeni, iconomu[l] Atanasă, tij de la Botășeni, iconomu[l] Metodie de la Cișmè, iconomu[l] Gheorghie de la Dorohoiu, iconomu[l] Atanasă și protopopu[l] de la Ținutul Herței, iconomu[l] Gheorghie Zuh, proin protopop de Herța, și alți mulți preoți și boieri.»

(Com. de același.)

Pe un Triod, idem:

«Această sfântă carte este dată la biserica lui Constantin Holban, unde este hramul tuturor Sfinților, la Buda-de-gios, și cine a fura-o de la biserica unde este dată, să fie blăstămat de Domnul Dumnezeu și de Maica Precista și de toți Sfinții. Și s'au dat din veleat 7262 [1754], Iuli 5.»

Pe un clopot, idem:

«Acest clopot l-au cumpărat Toader Holban la biserica din Buda-de-gios; 1782, Octomvrie 2.»

(De la același.)

Pe o Evanghelie, idem:

* «Să s[ă] știe când m'au născut maică-mè pre mine, la cursul anilor 7258 (1750), Iuni 22. Ziua era Vineri, ceasul al 8-le, și era ploae și tunet mare.»

* «Eu, preutul Grigorie sin Vărtolomeiu ot Ban[1], am vândut această Evanghelie cu voe mè dumisale Neculai Holban, și pentru credință am iscălit. Veleat 7261 (1753), Iuli 8[2].»

* «Această sfântă Evanghelie au cumpărat-o fiu-meu Niculai Holban în zilele Măriei Sale Costantin Mihai Cehan Racoviță Voivod de la preutul Grigorie sin Vartolomeiu ot biserica Banului din Eși, unde este hramul Uspenie, direpț doisprezece lei bani noi, de la Zidire[a] Lumii 7261 (1753), Iuli 8 dni, și s'au dat la biserica noastră, la satul nostru, la Fundoae, unde este hramul Sfântului Niculai...» Iscăliți: Paraschiva Holbăneasa, Niculai Holban, Căpitan.

---

[1] Biserica Banu din Iași.

[2] După o altă însemnare, preotul Grigorie a cumpărat cartea, în 1752, „de la diaconița lui Sămion ot Bucium, în zece lei bani"; diaconul o avea danie de la „popa Anastasie de la mănăstirea Socola din vale" (preoteasa sa, Anastasia).

www.dacoromanica.ro

Pe un Miniat, idem:

* «Acest Miniat l-am cumpărat eu, Neculai Holban, la let 7270 (1762), meseța Iuli 8».

* «Să s[ă] știe de când s'au născut nene Neculai Holban, let 7208 (1699), Noemvri 23, într'o zi de Miercuri sara, și au răposat la velet 7283 (1775) April 17, într'o zi de Joi Mare, dimineață.»

* «Acest Miniat, care iaste tipărit în Țara-Muntenească, în București, îmi iaste dat mie de părinți. Dumnezeu să-i pomenească întru Împărăția cerească; și eu pentru mai mare credință m'am și iscălit. Vasilie Holban. 1769, Noemvri 26.»

* «Să s[ă] știe de când au adus Măria Sa răposatul în bună credință Vasile-Vodă pe sfânta Prepodoamna Parascheva din Țarigrad la Iași, și au așezat-o întru a Mărie Sale biserică Trei-Sfehtele, în strana cea mare, după cum să vede până astăzi, cu multă cheltueală nenumărată, 7148 (1640).»

* «Să s[ă] știe de când m'am născut eu, Vasile sin Neculai Holban, la veleat de la Întemeierea Lumii 7253 (1744) Sept., 15, într'o zi de Sâmbătă după amiază, și era soarele fierbinte și aburè puțin vânt, iar de la Hristos 1744.»

* «Să s[ă] știe de cînd s'au născut soțul meu, Anița, la veleatu[l] de la Întemeierea Lumii 7265, iar de la Hristos 1757.»

* Să s[ă] știe de când s'au arătat steaua la Mezu-Nopții, când bătè Moscalii cu Turcii la Hotin, și s'au arătat acè stea April 2 zile, și au ținut până la Septemvrie 2 zile, și s'au ascuns. La veleat 7277 (1768), Sept. 2. Vasile Holban, Ioan Holban. Steaua cea cu coadă se cheamă grecește comet.»

* «1775, Iuni 4. Într'o zi de Joi m'am căsătorit, de am luat pe Anița, în Joia ce să prăznuește Sfântul Ioan Novi de la Suceava.»

* 1777, Noemvri 14. Într'o zi de Marți, s'au născut fiica noastră Ștefănia, și într'acea zi au și răpausat, și s'au îngropat la schitu[l] Veronei.»

* «Să să știe de când s'au născut fiica noastră Ilencuța, la veleat de la Hristos 1783, Oct. 24, Marți spre Mercuri, Oct. 25, ca la trei ceasuri de noapte, în zilele luminatului și prea-înnălțatului Domnului nostru Alexandru Costandin Mavrocordat-Vodă, și s'au botezat la Noemvri în 5, într'o Duminecă, de părintele Calistru Stamati.»

www.dacoromanica.ro

* «Să s[ă] ştie de când am venit în Culiceni şi am întrat în casa cea veche, în veleat de la Hristos 1780, Fevruar 23, într'o zi de Duminică, în ziua lăsatului de carne. Vasile Holban.»

* «Să s[ă] ştie că la veleat 1787, April 7, au stricat pacea Împărăţia Turcului cu Împărăţia Moscalului, al patrule rând de la Petru Împărat.

1788, Sept. 18, într'o zi de Luni, au eşit Turcii cu Paşa lor Ţîr-Alî, din Cetatea Hotinului, şi au întrat Nemţii în Hotin, iar, când s'au lovit întâiu, au avut bătae Nemţii şi cu Turcii în Hotin, April 30, într'o Duminică.»

* «Să s[ă] ştie de când au răpausat Preosfinţia Sa părintele Dosofteiu, Vlădica de Rădăuţ, la veleatu[l] de la Hristos 1789, Ghenari 22, într'o zi de Luni, dimineaţă, şi s'au îngropat într'o zi de Vineri, Ghenari 26, în Cernăuţ, în biserica Heresculuí.

Tot omul de supt soare,
Când îi vine vremea, moare."

* «1789, Ghenar 20. Într'o zi de Sîmbătă, au răpausat Postelnicu[l] Gheorghie Goroveiu.

Tot omul de supt soare,
Când îi vine ceasul, moare."

* «Să s[ă] ştie veleatu[l] de când au luat Moscalii de la Vozie [1] o bucată de loc, unde era tătărăsc, dela Turci, până la Dubasari, în malul Nistrului, după cum să vede până astăzi. Leat 1791.

* Să s[ă] ştie de când au luat Moscalii Ţara Leşască supt stăpânire Moscalului, fiind în Ţara Leşască Craiu Panatovschi. Leat 1792.»

* «Acest Miniat l-au cumpărat nene din Iaş, din Tîrgu-degios, şi cine ar îndrăzni să o fure, să fie neiertat de Domnul Dumnezeu şi de 12 Apostoli verhovnici şi de toţi sfinţii.»

(Com. de acelaşi)

Pr. D. Furtună.

---

[1] Oceacov, pe Nistru. — *N. I.*

www.dacoromanica.ro

CRONICA

În *Romînimea* de la 16 (29) Mart d. Stoica Nicolaescu atrage atenția asupra unei notițe dintr'o cronică interpolată a Țerii-Românești în care se spune că acel care a adus capul lui Mihai Viteazul a fost, nu Radu Buzescu și Preda, soția lui, cari au pus piatra peste moaște, ci un Turturea Postelnicul, care avea legământ în această privință cu Mihai. El n'a putut căpăta și trupul.

Notița a fost tipărită de Gr. G. Tocilescu, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie,* vol. III, p. 245.

Cu acest prilej mai amintim că păr. Șt. Meteș, în recenta sa Istorie a Bisericii ardelene, asigură — fără lămuriri — că s'a găsit acolo, în Ardeal, *piatra de pe trupul lui Mihai.*

* * *

Dobrogea în tradiția noastră istorică. — Vorbind despre intențiile lui Mihai Viteazul după lupta de la Goroslău, Vistierul Stavrinos (Papiu, *Tesaur,* III, p. 317) spune că avea de gînd să treacă la Turci, „să ieie Dobrogea și toată Serbia și să-și facă Domnie la Adrianopol".

* * *

În noua sa lucrare despre Istoria Bisericii Romînilor din Ardeal, păr. I. Lupaș se declară pentru vechea teorie a originii medievale a Bisericii din Alba-Iulia.

Textul citat de mine în 1904 îl crede a fi o „legendă". De fapt însă, e chiar *declarația marelui Mitropolit Petru Movilă, un contemporan,* și ce contemporan !

La ea se adauge însă și alta. În adevăr, iată ce scrie Miron Costin în această privință (p. 254): „De pe acele vremi are nume de-i zic : Mihai Craiu ; *și au făcut și Episcopia la Scaunul Domnilor de Ardeal, în Bulgaria".* Ediția latină (Barwinski) spune : „episcopatus", deci nu e vorba de ctitoria clădirii episcopale.

Mai poate exista îndoială față de această nouă și ponderoasă dovadă ?

* * *

Ca un adaus la cele spuse despre Romînii din Tesalia în cartea mea recentă, publicată în limbile francesă și romînă asupra Aromînilor, însemn că Vlahii Μουντζιάδες sînt pomeniți și într'un act

www.dacoromanica.ro

de la 1549, privitor la mănăstirea St. Varlaam de la Meteore, în Duchesne et Bayet, *Mission au Mont Athos* (1874), p. 431: Κύριος Ἄνθιμος ἐκ τοῦ Μουτζιάδες. **N. I.**

* * *

Din *Basarabia* de la Chișinău culegem această importantă notiță: „D-l Gh. Ghibănescu, profesor din Iași și publicist, ni trimete, spre publicare în coloanele ziarului *Basarabia*, două scrisori de ale poetului moldovean C. Conachi, care a trăit pe vremea cînd se luase Basarabia de către Ruși.

La 1822, pe vremea Eteriei, Vornicul Conachi, ca și Mitropolitul Veniamin Costachi, se refugiase peste Prut, și a stat toată vara lui 1822 în Chișinău.

Pentru cunoașterea trecutului, cînd Chișinăul era loc de refugiu pentru pribegii din țară, scrisorile lui Conachi aruncă o lumină.

Scrisorile sînt scrise către Păharnicul Iordachi Oprișan, de loc din Bîrlad, strămoșul fostului senator de Tutova, Oprișanu, proprietar în Cudalbi.

I.

„Cu fericita sănătate mă închin dumitale, arhon Paharnice. Mai întîi cercetez pentru fericită sănătate și petrecere dumitale, ce doresc ca de apururea să se afle întru toată bucuria și mulțumirea. Apoi, fiindcă și mai în trecutele zile am fost scris dumitale poftindu-te ca, viind vătăjii mei și aducîndu-ți niscaiva bani, ca să-i trimeți la mine, să-i primești și, sau prin cumnatul Alecu Calimah, de va fi acolo, sau prin gramaticul Vasîle Cabolea, ce este săzătoriu în Leova, să mi-i trimeți, dar și acum, găsind acest ocazion, nu lipsăsc iarăși a scrie și a pofti pe dumneata ca, precum pănă acum am cunoscut bunul proeresis al dumitali spre a mă îndatori, asăminea și de-acum să fii cu silință și sirguință întru aceste ale mele interesuri, și poate va veni vremea unde să mă cunoști că am cunoștință la oameni. Așa poftesc, arhon Paharnice, să trimeți bani ce-mi vor aduce vătafii mei, și cum mai în grabă să mi-i trimeți aici prin ipochimenurile mai sus arătate, căci de banii ce știi că am primit, toți s'au dus, fiind datorii de mai înainte la unii.“

II.

„Sluga dumitali, arhon Paharnice. Mulțumind pentru osteneala ce de iznoavă ai primit asupra dumitale pentru al meu enteres, astăzi, ce am primit înștiințarea de la dumneata, nu lipsesc a și răspunde. Eu sînt în hotărîre de a trece cît de curînd (însă să fie de dumneata numai știut), și pentru a mea spre aceasta

www.dacoromanica.ro

grabnica gătire îmi trebuesc patru mii lei din banii ce sînt la dumneata, căci, fiind datoriu, nu pot scăpa fără a plăti, precum știi rînduelile de pe aice.

Așa dar te rog, dacă hotărîrea mea este plăcută dumitale, precum îmi scrii, ca numai decît să-mi proftacsăști acele patru mii lei prin gramaticul Capolea ce este la Leova, căruia i-am scris îndată să mi-i trimită, și de la care vei primi dumneata sănetul meu ce i-am trimis pe acești bani. Te rog, arhon Paharnice, fără pic de întîrziere să aduci dumneata sau prin sigur ocazion să trimeți banii, sau la carantină, sau printr'alt mijloc de trecere ce va scrie dumitale gramaticul Capolea. Socotește că pentru atîta stau, și judecă cu cîtă nerăbdare aștept bani.

Al dumitale gata a sluji.

Conachi Vornic.

22 Avgust 822,
Chișinău.

Vărul Petrachi este la țară; viind, îi vom spune cele scrisă."

* * *

Din *Glasul Bucovinei*, no. 16, parohul Simion Rali, despre orașul Siretiu:

„Cetățuia lui Sas-Vodă, judecată după ruinele ce s'au văzut pănă nu demult, nu era un edificiu tocmai mare, ci era potrivită pentru adăpostirea a 50—100 luptători. Ea avea întrarea din spre Miazăzi, unde se afla și un șanț adînc de întărire, un fel de transee, peste care se așternea un pod, care se ridica în sus peste noapte sau la timp de primejdie.

Spre partea orașului, adecă spre Nord, era întărită cetățuia printr'o piezișătură de piatră.

În partea aceasta se aflau încăperile, în care petreceau locuitorii cetățuii - partea cea mai mare din zi, precum și sufrageria și bucătăria. După spusele bătrînilor acestui oraș, existau încă prin anii 1819-20 rămășiți de ziduri de înnălțimea omului, din această cetățuie[1].

Aceste ruine se dărîmară însă succesiv de către vecini, și materialul lor se întrebuință pentru alte scopuri. Piezișătura de piatră din spre Miazănoapte exista încă prin anul 1860, și un tîrgoveț întrebuință prin anii 1880 pentru zidirea casei sale piedestalul sau fundamentul unui stîlp de poartă de la cetățuia lui Sas-Vodă[2]."

* * *

[1] V. Prelicz, *Altertümer der Stadt Sereth.*

[2] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

Ştiri nouă despre familia Conachi.

Cu privire mai ales la descendenţii din Spătarul Gavril Conachi, fiul Marelui-Vornic Constantin Conachi, însemnăm următoarele:

Condicele de gospodărie ale familei Conachi [1] cuprind însemnări de diferite venituri şi cheltuieli a trei generaţii de Conăcheşti, pe anii 1737—1810. Între acele însemnări s'au păstrat însemnate ştiinţe cu privire la relaţiile de familie şi viaţa culturală a acestui neam de boieri fruntaşi.

Din casă înstărită, cu avere păstrată în familie, o parte încă de la strămoşul Angheluţă, din sec. al XVII-lea, Spătarul Gavril Conachi, în vara anului 1786, după moartea părinţilor săi, Marele-Vornic Constantin Conachi şi Ileana, născută Catargiu, în „perilipsis“ [2], arată moşiile ce au rămas moştenire la cei trei fraţi: Vornicul Manolachi, Spătarul Gavril şi Constantin [3]. Averea se compunea, afară de case, din care una, în tîrgul Bîrlad, era cumpărată de Smaranda, strămoaşa Spătarului, mori, vii, Ţigani, vite, stupi şi altă avere mişcătoare, din moşiile Drăghicenii, Bălăneştii şi Tihuleştii, din Ţinutul Tutovei; Ţurcanii, Lieştii şi Ţăpenii, din Ţinutul Fălciiului; Călienii, Răfleştii, Lărgăşanii şi Telegeştii, din Ţinutul Tecuciului; Păşcanii şi Braniştea, din Ţinutul Iaşilor; Bălţaţii, din Ţinutul Covurluiului; Grameniţii, din Ţinutul Cernăuţului, şi Coroncenii, din Ţinutul Orheiului.

Moşia Lărgăşenii, zestre a mamei [4] Spătarului Gavril, la împărţirea averii părinteşti căzu în partea Spătarului, şi îşi avea acesta acolo locuinţa de ţară. Aici trăiră şi crescură fiii săi Vasile, Ioniţă, născut la 25 Februar 1778 [5], Costachi [6] şi Ileana, măritată în Octombre 1802 [7]. Tot aici învăţară carte coconii Spătarului de la dascălii — cei mai mulţi străini — tocmiţi cu simbrie. Cel mai vechiu pomenit, *dascălul Ioan,* era tocmit cu simbrie de 300 de lei pe an. În condică se însemnează că a primit bani *din*

[1] Bibl. Acad. Rom., manuscriptele 4.500—4 513.

[2] Ms. 4 506, fol. 148.

[3] Mss. 4.504.

[4] Bibl. Acad. Rom, doc. $\frac{III}{LXXXIX}$.

[5] Ms. 4.509, în titlu. Acesta în zilele lui Scarlat Callimachi era călugăr; Iorga, *Docum. fam. Callimachi*, II, pp. 41, 89.

[6] Ms. 4.506, fol. 93.

[7] Ms. 4 508, la sfîrşit. Avea de soţ pe Alexandru Callimachi: Iorga, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

simbria sa de la Iunie 1790 până la Ianuar 1792[1]. După dascălul Ioan se semnalează următorii dascăli:

Dascălul Gheorghie Grecul, din Maiu 1792 la Iunie 1794, tocmit ca să învețe pe copii franțuzește, cu simbrie de 400 de lei pe an[2].

Dascălul Vili Neamțul, călugăr, din August 1793 la Mart 1795, cu simbrie de 20 de lei pe lună la început, apoi cu 25 de lei și la urmă cu 30 de lei pe lună[3].

Dascălul Lidu (Ledoulx), *Franțuz*, în 1793—Iunie 1794, cînd Spătarul a tocmit alt dascăl „franțoz", cu simbrie de cîte 30 de lei pe lună[4].

„*Antoni Măriaș* (Mériage) *Franțuzu*", din Mart 1794, cu simbrie cîte 15 lei pe lună.

„*Constantin Franțozu*", din August 1794 la Ianuar 1795, cu simbrie cîte 10 lei pe lună.

Dascălul Petru, din August 1794 la Iunie 1796, cu simbrie cîte 600 de lei pe an. Acesta, pe lîngă dăscălie, mai făcea și serviciul de casier în casa Spătarului, trecînd veniturile și cheltuielile casei în condicile de gospodărie.

Dascălul Inochentie, cu începere din Novembre 1794. În privința simbriei nu s'a așezat cu Spătarul, ci după osteneala lui să i se plătească, ca să învețe pe Vasile, iar pe Costachi și pe Ioniță de la 6 Decembre același an.

Dascălul Anania, din Mart 1795, cu simbrie de 700 de lei pe an.

Dascălul Daniil diaconul, tocmit la 17 Iulie 1794, cu simbrie de 200 de lei pe an, ca să învețe pe Ioniță și pe copila Ileana, iar în casa Spătarului a venit la 4 August, unde a stat în serviciu 3 ani și 6 luni ca dascăl. Asemenea și părintele Daniil, pe lîngă dăscălie, a făcut și serviciul de casier în casa Spătarului, în curs de mai mulți ani, până aproape de moartea Spătarului, ca om devotat și de încredere.

Dascălul Ioan Trapezuntios, din Septembre 1797, cu simbrie de 700 de lei pe an.

Dascălul Ioan latinul, cu începere din Iulie 1797, cu simbrie de 550 de lei pe an. I s'a dat un acont de 100 de lei, cînd a purces la Lărgășeni cu copiii.

---

[1] Ms. 4.506, fol. 52 V-o.
[2] Ms. 4.506, fol. 52 V-o și 92.
[3] Ms. 4.506, fol. 92 V-o.
[4] Ms 4.506, fol. 93.

www.dacoromanica.ro

Dascălul Iosif Rátz latinul, din Februar la Iulie 1798, cu simbrie de 550 de lei pe an. Dă chitanțele de primirea simbriei în latinește și ungurește. Deși i se zicea și „Iosef Leahul“ [1], el nu era Polon, ci Ungur sadea, lucru ce se constată din chitanțele lui, redactate în ungurește.

Dascălul Vinghirschi, din Septembre 1798 la Februar 1799, cu simbrie cîte 45 de lei și 33 parale: i s'au plătit pe cinci luni de serviciu, la 15 Februar 1799, lei 229 parale 5 [2].

Costachi Conachi, fiul Spătarului, în Ianuar 1797, întră în școala din Iași, ca să învețe limba latinească și nemțească, unde „învață de la auditorul“ [3]. Aici, pe lîngă limbile străine, mai învață tînărul Costachi și istoria și geografia, ceia ce reiese din însemnarea făcută în condică [4] între 25 Februar și 8 Mart 1798: „lei 4 (dat) coconului Costachi Conachi pentru două hărți, una a Moldovei [5] si alta chipul lui Alicsandru Machedon [6]“. În Novembre 1799 i se mai dau bani coconului Costachi să cumpere niște cărți [7].

Spătarul Gavril tocmi și în Iași dascăli cu simbrie pentru copiii săi: pe *Mihel Neamțul*, din August 1797 la Mart 1798, cu tocmeală cîte un galben nemțesc pe lună și trei părechi ciubote nemțești, însă nu cumpărate de tîrg, ci să i le facă ciubotarul Rusul, care șede la Lărgășani, si pe *dascălul Ioan Grecul*, din August 1797 la Iulie 1798, cu simbrie de 700 de lei pe an [8].

Costachi a învățat carte în școala din Iași pănă în vara anului 1800, cînd, împreună cu frații săi, a plecat la Viena pentru învățătura mai înnaltă, întovărășiți fiind de dascălul Daniil [9], cel care — ca om de încredere și casier — continua cu serviciul în casa Spătarului. Aici a petrecut la învățătură pănă în primăvara anului 1806.

Părintele Daniil dascălul, trimis de Spătarul ca să-i aducă copiii de la Viena, unde-și terminaseră studiile, în ziua de 5 April 1806 făcea pregătirile pentru drumul la Viena. Călătoreste

[1] Ms. 4.507, fol. 354.
[2] Ms. 4.506, fol. 91 V-o.
[3] Ms. 4.506, fol. 138.
[4] Ms. 4.507, fol. 355.
[5] De Rhigas, din 1797. — *N. I.*
[6] Prețioasă indicație de veche stampă moldovenească.
[7] Ms. 4.508, fol. 31 V-o.
[9] Ms. 4.507, fol. 294-5.
[9] Ms. 4.508, la sfîrșit.

www.dacoromanica.ro

până la Cernăuți cu căruța, însoțit de slugile Petre Paladi și Tincă. Singur, din Cernăuți pleacă cu altă căruță peste Ilvov *(sic :* Lemberg), sosind la Viena, unde stă 52 de zile. Cumpără cărți pentru coconii boierești; între altele : 2 lexicoane nemțești, Istoria lui Tucidid cea nouă, Istoria Eladei [1] și trei tomuri din Schiller [2]. Plătește chiria și vama pentru toate cărțile coconului Costachi, pe care le împachetase în lăzi, și plătește oamenîlor pentru transportul lor până la corabie.

Se vede de aici că drumul de la Viena până la Pesta l-au făcut pe Dunăre. În luna lui August din acel an sosesc cu toții la Slobozia-Zorleni. Părintele Daniil cheltuiește în acest drum suma de lei 2.995 și 30 de parale. Din Viena cumpără, pentru suma de 2.843 de lei, un serviciu de argint pentru curtea boierească, și anume 2 table (tăvi) de servit la masă, 1 lingură mare, cîte 24 linguri, furculițe și cuțite, 2 solniți și 2 linguriță pentru dulceață [3]. Frații Costachi și Vasile, întorși acasă, primesc bani pentru cheltuielile lor, pe care părintele Daniil îi trece în condica de cheltuieli a casei, unde pe ziua de 25 August însemnează că a dat coconului Costachi 2 lei și 30 de parale pe un „cuțitaș de condeiu“ [4].

Frații Costachi și Vasile fuseseră lăsați la studii în Viena, în purtarea de grijă a părintelui Ștefan Dunca și a arhimandritului Antim, avînd de profesor pe „Soiții“ (și „Suiții“), probabil Ștefan *Szüts* [5].

Cocoana Mariuța, soția Spătarului, a murit la sfîrșitul lunii

[1] După Goldsmith, de Alexandridi. — *N. I.*

[2] Amator al poesiilor lui Schiller, coconul Costachi, avea și el inclinare spre poesie, ca și vărul său primar Costachi Conachi, poetul de mai apoi, fiul Marelui-Vornic Manolachi Conachi. — *Acesta deci, și nu poetul însuși, a fost la Viena și a scris răvașul pe care l-am tipărit în „Neamul Românesc“ din August 1918.* Tot de la el e însemnarea pe un indicator al cursurilor Universității vienese, — descoperită de d. I Bianu — : „A 20 octobris, Deo juvante, incepi wienensem Acaaemiam in philosophia frequentare, 1800, 8-bris 18 a .

Constantinus Konaky m. propria.

(*Wiener Universitäts-Schematismus für das Jahr 1800,* hggb. von Anton Philebois, Viena.

Între cei înscriși, Macedoneanul: „Joh-Nikolides von Pindo, in Wien“.)

[3] Ms. 4 511, fol. 401-2.

[4] Ms. 4,511.

[5] Ms. 4.509, fol. 168, și 4.511, fol. 184.

www.dacoromanica.ro

Februar sau la începutul lunii lui Mart din 1798, pentru că în condică [1] se însemnează între 12 Februar si 13 Mart 1799 banii ce s'au cheltuit la grija „răposatei“ [2] de un an. Pomenirile pentru răposata cocoană se fac și în anii următori [3].

Spătarul Gavril Conachi, însoțit de slugile sale, la 16 Decembre 1806 sosește, peste Urziceni și Buzău, la București, unde stă până la 26 Ianuar 1807 [4], probabil în vre-o misiune politică.

Marele Spătar Gavril Conachi, fost mai apoi Mare-Vornic de Țara-de-sus, a murit la 22 Iunie 1811 [5], după ce, un an și ceva mai înnainte, în luna Maiu 1810, își făcuse și testamentul [6]. El a fost înmormîntat în biserica de pe moșia sa Lărgășenii, jud. Tecuciu, — zidită de el în 1785 —, lîngă soția sa, Mărioța. Pe clopotul ce-l cumpărase pentru biserică, puse simpla, dar frumoasa inscripție: „Auzi, Doamne, glasul robilor tăi Gavril și soției sale, Maria“ [7].

Iuliu Tuducescu.

* * *

Un croitor armean al Curții. Inscripțiile, păstrate în Arhiva Franciscanilor din Buda, ale vechii biserici catolice din București dau, între altele, mențiunea unui Armean, Serin *(Serinus)*, adecă Șirin, croitor al Curții muntene. De loc din Constantinopol, ajunsese staroste al croitorilor armeni din Țara-Românească („collegii Armenorum sartorum in Valachia magister“). Muri orb, la 4 Septembre 1739, în vrîstă de 45 de ani (Hurmuzaki, IX [1], p. 609).

Era, deci, o breaslă de croitori armeni, pe lîngă a celor de țară?

* * *

În broșura *Castelul din Buia (Ardeal)* (Sibiiu, 1919; editura ziarului „Renașterea Romînă“) se dă, după o introducere scurtă, vederea, întovărășită de explicații, a castelului din Baia, lîngă Șeica-Mare, dat la 1598, cu un domeniu de nu mai puțin decît patrusprezece sate, lui Mihai Viteazul de Sigismund Báthory. În capelă s'ar mai vedea urme de zugrăveală.

Execuția albumului e de toată frumusețea.

N. I.

[1] Ms. 4.508, fol. 19.
[2] „Soțului mieu Mariuții“; ms. 4 505.
[3] Ms. 4,511, filele 292 și 298.
[4] Ms. 4 510, fol. 60-65.
[5] Gh. T. Kirileanu, *Testamentul lui C. Conachi*, p. 7.
[6] Iorga, *Docum. fam. Callimachi*, II, pp. 43, 92.
[7] *Marele Dicționar geografic al României*, IV, p. 145.

www.dacoromanica.ro

PREȚUL : 2 LEI

www.dacoromanica.ro